

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Politická komunikace v období totality a demokracie
(Konkretizace na komparaci novoročních projevů prezidentů
G. Husáka a V. Havla)

Communications in the period of totality and democracy
(Specification in comparison of new year speeches of presidents
G. Husak and V. Havel)

Barbora Petrovická

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B ČJ-ZSV

2018

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Politická komunikace v období totality a demokracie (Konkretizace na komparaci novoročních projevů prezidentů G. Husáka a V. Havla)* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 13.7. 2018

.....

Barbora Petrovická

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucímu mé práce PhDr. Josefu Stracnému, CSc., který mne provázel tvorbou celé bakalářské práce velice trpělivě a erudovaně. Děkuji za vlídnost a profesionálnost, kterou prokazoval nejenom během konzultačních hodin.

ABSTRAKT

Bakalářská práce pojednává o vlivu totalitního a demokratického režimu na komunikační schopnosti a možnosti tehdejších prezidentů na našem území. Teoretická část vymezuje komunikaci politickou a nepolitickou. Zaměřuje se mimo jiné na charakteristiku totality a demokracie a popisuje povahu jazykového systému češtiny v obou režimech. Zahrnuje také stručnou historii novoročních projevů a jejich jazyková specifika, jelikož teoretická část je zaměřena právě na tyto komunikační příležitosti.

Praktická část se zaměřuje na rozbor novoročních projevů posledního totalitního a prvního demokratického prezidenta, u každého se podrobně rozebírá právě jeden projev. Ohled je brán také na životní osudy těchto dvou osobností. Projevy posuzujeme z hlediska obsahového, lingvistického a psychologického, zřetel bereme také na povahu celé komunikace. V závěru se snažíme přinést komparaci obou řečníků a jejich komunikačních schopností.

KLÍČOVÁ SLOVA

komunikace, totalita, demokracie, novoroční projevy, Gustáv Husák, Václav Havel

ABSTRACT

This thesis deals with the influence of totalitarian and democratic regime at the communication abilities and possibilities of then presidents in our country. The theoretical part distinguishes between political and apolitical communication. Besides other things, it focuses on the characteristics of totalitarianism and democracy and describes the dispositions of language system at both regimes. It also includes a brief history of New Year's speeches and their language particularities because the theoretical part is focused exactly on those communication opportunities.

The practical part focuses on the analysis of New Year's speeches of the last totalitarian and the first democratic presidents, with only that exact speech being analysed in detail in both cases. The life stories of both personages are also taken into consideration. Speeches are analysed from the content, linguistic and psychological viewpoint, emphasis being on the meaning of the entire communication. In the conclusion it is attempted to introduce the comparison of both speakers and their communication abilities.

KEYWORDS

communication, totality, democracy, New Year's speeches, Gustav Husak, Vaclav Havel

Obsah

Úvod.....	7
1 Teorie.....	9
1.1 Politická komunikace.....	9
1.1.1 Historie politické komunikace.....	9
1.1.2 Vymezení pojmu	10
1.1.3 Komunikace politická vs. nepolitická	14
1.1.4 Jazyk politický vs. nepolitický	17
1.2 Transakční analýza v mezilidské komunikaci (TA)	18
1.3 Totalita.....	19
1.3.1 Totalita a jazyk	20
1.4 Demokracie.....	23
1.4.1 Demokracie a jazyk	24
1.5 Novoroční projevy	25
1.5.1 Novoroční projevy v jazykovém systému	28
2 Praktická část.....	30
2.1 Gustáv Husák.....	31
2.1.1 Osobnost a život	31
2.1.2 Gustáv Husák a projevy.....	34
2.2 Václav Havel.....	42
2.2.1 Osobnost a život	42
2.2.2 Václav Havel a projevy	44
Závěr.....	54
Seznam použitých informačních zdrojů	57
Seznam pramenů.....	57

Seznam literatury.....	57
Seznam článků.....	59
Seznam akademických prací	60
Seznam internetových zdrojů	60
Seznam příloh.....	60
Příloha 1.....	60
Příloha 2.....	62

Úvod

Téma bakalářské práce jsem se snažila vědomě naprofilovat tak, aby v něm byly zastoupeny a propojeny obory, které na vysoké škole studuji, tedy český jazyk a základy společenských věd. Práce by tedy měla být interdisciplinární. Zaměřím se na politologii, lingvistiku a velmi okrajově i psychologii. Již delší dobu se ve svém volném čase věnuji konferování kulturních událostí, zajímá mě i divadlo, rozhlas, obecně jakýkoliv veřejný projev člověka a to, jak působí na posluchače. Komunikační um je navíc velmi potřebný pro úspěšné vykonávání pedagogického povolání. To, že se budu zabývat veřejnými projevy, po jejich obsahové i formální stránce, pak bylo nasnadě.

Má práce si klade více cílů. V první řadě to je zmapovat řečnické dovednosti vrchních představitelů a zástupců totalitního a demokratického režimu, konkrétně se bude jednat o komunikační schopnosti dvou prezidentů, Gustáva Husáka, jakožto zástupce totalitního režimu, a Václava Havla, přívržence demokratického smýšlení. Jejich novoroční projevy bych analyzovala z hlediska obsahového i formálního. Na základě těchto poznatků bych si pak jako další cíl vytyčila dva prezidenty mezi sebou porovnat, jak který z nich oslovoval obyvatelstvo, a snažila bych se také vyvodit obecné závěry, jaká je podstata politické komunikace v době totalitní a době demokratické.

První část práce tedy mapuje vývoj a povahu politické komunikace, zároveň vymezuje rozdíly mezi komunikací politickou a nepolitickou. Hledí se na obsahovou složku, ale i tu formální, takže posuzuji jazyk a jeho prostředky. Pokouším se zde velmi stručně charakterizovat podstatu demokratického a totalitního režimu a jazyková specifika obou těchto ideologií. Hlubší bádání v této oblasti není pro mé účely nutné. V závěru teoretické části podávám krátký vhled do historie novoročních, potažmo vánočních projevů. Ve druhé části přináším praktické poznatky. Za pomoci informací o životech Husáka a Havla analyzuji jejich novoroční projevy z různých hledisek. Zkoumám prostředí, ve kterém slova pronáší, autorskou stránku věci, obsah i jazykové náležitosti, jako je slovní zásoba, větná struktura a podobně. Nezapomínám ani na psychologické aspekty a ověřování politické povahy textu.

Důležitými zdroji poznání pro teoretickou část mé práce jsou texty Jana Křečka z odborné publikace *Politická komunikace*, dále kniha *Politická komunikace a média* od autorské dvojice Jana Jiráka a Blanky Říchové. Inspirací v bádání pro mne byla mimo jiné i kniha *Politický marketing*, jejímž autorem je Andrzej W. Jabłoński. Knihou jsem se zabývala již během studií

bakalářského programu. Pro poznatky v praktické části byla velmi přínosná především publikace *Sémantika & Pragmatická lingvistika* Svatavy Machové a Mileny Švehlové.

1 Teorie

V úvodu celé práce bychom se měli zaměřit na vytyčení a charakteristiku kategorií, se kterými budeme dále operovat, především v praktické části. Zaměříme se na charakteristiku komunikace, vymezení pojmu a odlišení komunikace politické a nepolitické. Čtenáři nabídneme velmi stručnou charakteristiku totality a demokracie, zaměříme se podrobněji především na jazyková specifika obou politických režimů. Neopomeneme ani vzhled do historie svátečních projevů na našem území a na ukotvení právě takových svátečních proslovů v jazykovém systému češtiny. Zde se zaměříme také na subjektivní a objektivní faktory ovlivňující autora textu.

1.1 Politická komunikace

1.1.1 Historie politické komunikace

Kde v historii bychom mohli hledat kořeny politické komunikace? Zde je nutné sáhnout hluboko do minulosti. Mnozí odborníci, mezi nimi třeba i Doris A. Graber a Chambers, se domnívají, že základy bádání najdeme již u Aristotela, tedy zhruba 350 let před naším letopočtem. Konkrétně by to měla být jeho *Rétorika*, co položilo základy zkoumání komunikace politiků.¹

S tím můžeme souhlasit, ale pro naši práci přijmeme spíše konsenzus Jana Křečka, který ho představil ve své odborné publikaci *Politická komunikace od res publica po public relations*. Říká zde, že základy politické komunikace jako samostatné disciplíny bychom měli radit daleko později, až do 18. století, a se zvláštním zřetelem bychom měli hledět na období především druhé poloviny 20. století. Na počátku 20. století a i dlouho před tím se ještě politika s komunikací nepropojovaly, důraz na politiku se kladl více v jiných vědních oborech. Poté ale přišla 50. léta a s nimi velký zlom pro politickou komunikaci. V tuto dobu totiž začaly vycházet zásadní vědecké texty, které se zaměřovaly na oblast politické komunikace jako na samostatný obor. Vznikají zde statě D. Eastona, které byly zaměřeny na mocenské vztahy a politiku. Komunikace je klíčem k pochopení těchto vztahů. Vyjde najevo, že politika je komunikace mezi politickým systémem a společností.²

¹ GRABER, Doris a James SMITH. Political Communication Faces the 21st Century. Journal of Communication [online]. 2005, [cit. 2018-07-08]., str. 479. Dostupné z:

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.505.7251&rep=rep1&type=pdf>

² KŘEČEK, Jan. *Politická komunikace: od res publica po public relations*. Praha: Grada, 2013. Politologie (Grada).

Také v té době vznikají nejrůznější volební studie, které se zaměřují na to, jak volební preference kandidáta změní právě jeho komunikační dovednosti. Volby celkově byly dlouho středobodem při zkoumání politické komunikace. Právě ony totiž mají představovat pomyslný vrchol, kulminační bod v komunikaci mezi politiky a voliči, tuto komunikaci zprostředkovávají média.³ A právě média přinesla v oblasti politické komunikace změny asi největší. Právě ve druhé polovině 20. století totiž tato komunikace získala neoddělitelné propojení s oblastí masmédií a tím nabrala úplně nový směr.

1.1.2 Vymezení pojmu

Uvést nějakou konkrétní definici politické komunikace je velice složité, v průběhu práce se ještě dopracujeme k tomu, proč tomu tak je. V základu bychom si ale mohli tuto disciplínu představit ze dvou různých hledisek. Politickou komunikaci je možno vnímat jako obor nebo jako praxi.

Pokud chceme zkoumat tento druh komunikace jako vědní obor, měli bychom v první řadě přijmout fakt, že se jedná o interdisciplinární označení. Potkává se zde totiž politologie a mediální studia. Graber ve své práci *Political Communication Faces the 21st Century* také tyto disciplíny nazývá jako parentální, tedy základní, mateřské disciplíny politické komunikace. Zastřešujícím pojmem by potom mohlo být slovní spojení veřejná komunikace⁴, která úzce souvisí s rozvojem veřejné sféry a samotné veřejnosti. Potkávají se v tomto veřejném prostoru různé typy komunikací, mimo jiné zde figuruje právě i komunikace politická.

Setkávají se zde tedy tyto mateřské obory (mediální studia a politologie) a z nich vzniká podobor politická komunikace. Tento podobor podrobněji zkoumá jednotlivé vztahy mezi mateřskými disciplínami (například to, v jakém vztahu jsou médii a demokracie, zda se vzájemně podporují nebo je tomu naopak) a mimo to se zaměřuje na volební kampaně, mezinárodní vztahy či nová média.

Politická komunikace jako praxe je realizací vědního oboru. Zaměřuje se již na samotné komunikování v politice. Ve druhé polovině 20. století zkoumal politické komunikování Richard R. Fagen, který byl později považován dokonce za jednoho z otců zakladatelů pro tento obor. Pro snadnější definici oblasti zkoumání využil oblíbeného hesla „I love you“. Základní rozdíl je v tom, jak je tato romantická fráze chápána například od politického vůdce a jak od obyčejného chlapce. Když Fidel Castro řekne hřmoucím hlasem davu lidí ono již zmiňované

³ ŘÍCHOVÁ, Blanka a Jan JIRÁK. Politická komunikace a média. Praha: Karolinum, 2000., s. 8.

⁴ Tamtéž, s. 5.

heslo „I love you!“, víme, že se nejedná o niterné vyznání lásky, jak to bývá chápáno běžně, ale jde právě o politickou komunikaci, komunikaci s veřejností. Skrze líbivá slova má snahu si naklonit potenciální voliče. Zcela opačný je případ, kdy mladík to stejné říká v soukromí své dívce, tady už se pochopitelně nejedná o politickou komunikaci.⁵ Jak můžeme vidět, nejde zde pouze o obsah sdělení. Musíme stejně tak vnímat i komu je sdělení adresováno, jaký je komunikační kanál. A oproti politické komunikaci jakožto vědním oboru se řeší daleko konkrétnější případy, bere se zřetel na adresáta, autora, komunikační kanál a spoustu dalších hledisek. V současné době se setkáváme s názory, že dnešní politika by už bez komunikace nemohla existovat, došlo totiž z neodlučitelnému propojení.

Celý pojem politické komunikace bychom ale mohli také lépe pochopit právě tím, že bychom toto slovní spojení rozložili na dvě samostatné části, tedy na komunikaci a politiku.

Komunikace má opravdu široký záběr možného chápání, je zde dlouhá řada definic. Kdybychom ale měli vytvořit nějakou souhrnnou charakteristiku, dala by se vykládat jako předávání informací určitým kanálem mezi komunikátorem a komunikantem. Sociolog by řekl, že komunikace je neodmyslitelná součást společnosti, bez ní se vytrácí podstata. *„Bez komunikace s druhými lidmi není člověk schopen rozvinout mentální procesy, jimiž se liší od jiných živočišných druhů. Bez komunikace nemůže existovat ani žádná forma sociální organizace.“*⁶

Zrození společnosti je přímo podmíněno komunikací mezi jedinci. Komunikace je také to, díky čemu překonáme chybějící pudy a instinkty. Je to cesta k navazování a udržování kontaktů, pomáhá nám se vymanit z izolovanosti a fungovat v kolektivu.

To, že máme schopnost jednat a také ovlivňovat jednání jiných, to nám dává moc. Dalo by se tedy říci, že komunikace může být nástrojem moci. Bez ní nejde být ovládnán, ale nemůžeme ani sami vládnout. O tom ostatně mluvila už H. Arendtová (1995): *„Moc [power] odpovídá lidské schopnosti nejen jednat, ale také jednat v souladu. Moc není nikdy vlastností jednotlivce; patří skupině a existuje pouze tak dlouho, pokud skupina zůstává pohromadě. Když o někom říkáme, že ‚má moc, ve skutečnosti poukazujeme na to, že je zmocněn, aby jednal jménem určitého množství lidí.“*⁷

⁵ FAGEN, Richard R. Politics and communication: an analytical study. Boston (Mass.): Little, Brown and Co, 1966.

⁶ KELLER, Jan. Úvod do sociologie. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), s. 163.

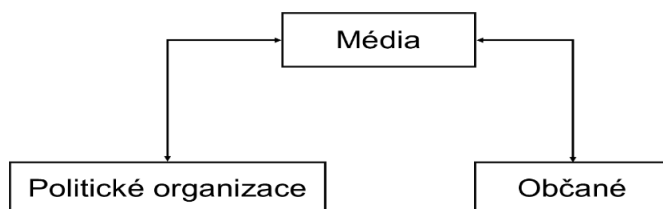
⁷ ARENDTOVÁ, Hannah. O násilí. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011. Oikúmené (OIKOYMENH), s. 36.

Charakterizovat politiku je stejně komplikované. Samotné slovo má několik možných výkladů. Politiku je možno chápat jako vládu státu, která je prováděna skrze různé politické instituce s cílem získání moci. Je to věc veřejná (res publicae), měla by tedy probíhat v souladu se zájmy občanů. Skrze ni se může projevit touha občanů po změně nebo naopak snaha o ochranu něčeho, co již funguje a měnit by se to nemělo.

Jak jsme již zjistili, komunikace může být nástrojem, a tudíž probíhat s cílem získávat moc, popřípadě vládnout, a stejně tak je tomu u politiky. Takže pokud propojíme tato dvě slova, vznikne nám slovní spojení, které můžeme vykládat jako komunikaci politiků s lidem a lidí s politiky (pomocí různých komunikačních kanálů) za účelem získávání a upevňování moci. Také tato komunikace může podávat velice zřetelné signály ohledně nálad ve státě (to především při toku informací od lidu do politiky). V ideálním případě by se měla politická sféra řídit tím, co si právě lid žádá, měla by chtít vyslyšet volání po změně a snažit se uspokojovat naše potřeby.

Politická komunikace byla také původně chápána jako užší pojem, pouze jako komunikace mezi vládou a občany. Bylo tomu tak proto, že toto konkrétní slovní spojení bylo poprvé použito pro popsání komunikace právě mezi vládním orgánem a občany (dnes bychom to nazvali jako vládní komunikace). Postupem času se ale tento pojem pomalu rozšiřoval. Označovaly se tak například i debaty mezi politickými kandidáty v předvolebních obdobích. Později sem byla zapojena i role médií, která ovlivňují veřejné mínění, a to zase přímo úměrně ovlivňuje život politiků.

Otázkou je, kdo je dnes aktérem takové komunikace. Podle B. McNaira to jsou politické organizace, média a veřejnost (potažmo užší veřejnost – publikum).

Ze schématu můžeme jasně vidět, že je zde oboustranná prostupnost mezi oblastí politickou a mediální a stejně tak oblastí mediální a občanskou. Tyto sféry mezi sebou v praxi navazují kontakty. Média produkují reportáže, analýzy, komentáře, to vše reaguje na politické dění (konkrétně na události spojené s politickými stranami, vládou, veřejnými organizacemi, ale i různými nátlakovými skupinami). Naopak politické organizace se v různých médiích projevují například skrze výzvy, uveřejňování svých programů, využívají reklamy a public relations. Mediální sféra poté občanům předává informace, které získala od politických organizací. K lidem tedy putují skrze média (většinou ta masová) také reportáže, editoriały, komentáře a tak dále. Komunikace od obyvatelstva k politikům probíhá skrze média pomocí dopisů, výzev. Jak je ale ze schématu dobře viditelné, už zde ale není pohyb přímo mezi politickými organizacemi a občany. Model tedy nepočítá s tím, že by občan sám o sobě mohl být politickým aktérem. Jednotlivec v této oblasti nemůže figurovat, jeho účast v politické sféře je podmíněna účastí například v politické straně nebo v tzv. pressure groups (nátlakové skupině). Slovo nátlak má v našem chápání převážně negativní konotaci, a bohužel zde i negativně působí. Je to podnět k pochybnostem a k znevěrohodnění tohoto schématu⁸.

Dalším problémem je potom postavení médií ve středu všeho dění. Média jsou zde zprostředkovatelem komunikace mezi občanem a politikem, což by se dalo vykládat i tak, že tento model nepřipouští existenci politické komunikace mimo média (především ta masová)⁹.

Ideálnější model by byl tedy takový, kde by všechny tři sféry byly mezi sebou prostupné ve stejné míře. Komunikace by probíhala rovnoměrně mezi jednotlivými složkami (média – politika – veřejnost). Politická sféra veřejnost nutně potřebuje, především kvůli volbám, kterých se naše demokratická společnost účastní a tím udílí politikům legitimitu k vládnutí. A stejně tak veřejnost potřebují i média, a to hlavně z ekonomických důvodů. Středem všeho zde potom nejsou média, ale veřejnost, protože na ní jsou závislé obě zbývající složky.

Komunikace ale zajisté probíhá i přímo uvnitř sektorů. Nejintenzivnější by pak taková komunikace měla být ve sféře politických organizací, kde je komunikace naprosto zásadní především mezi politiky a politickými institucemi.

Díky tomuto nákresu taky jasně vidíme, jací existují aktéři politické komunikace. Dali by se rozdělit na aktéry individuální (jednotlivci) a kolektivní (politické organizace). Také bychom na tuto problematiku mohli hledět z různých rovin – roviny pod-stání (oblastní politika,

⁸ KŘEČEK, Jan. Politická komunikace: od res publica po public relations. Praha: Grada, 2013, s. 10. Politologie (Grada).

⁹ Tamtéž, s. 11

zastupitelstva), státní nebo nad-státní (mezinárodní vztahy a podobně). To je ale pro naše účely zbytečně složité a budeme vycházet z nám již známého trojúhelníku. Máme tedy tři různé oblasti aktérů v politické komunikaci, a to sice média, politické organizace a veřejnost. V praktické části naší práce se budeme podrobněji věnovat postu prezidenta, proto uvádíme, že prezident je pochopitelně politickým aktérem, který svou legitimitu získal demokratickým zvolením.

1.1.3 Komunikace politická vs. nepolitická

Velice složité je odlišit, kdy je komunikace politická a kdy není, najít onu těžko definovatelnou hranici. Občas je jako politická komunikace chápáno vše, co pronáší aktér politické komunikace. V současné době, kdy se lidé ve většině případů s politikou nesetkají jinak než srze média, je důležité brát v potaz různá hlediska pro odlišení povahy komunikace, abychom dokázali kriticky myslet a vyhodnotit, která informace by měla ovlivnit naše politické smýšlení a co je pouhým výplodem médií. Nemůžeme tedy ani unifikovat to, že vše, co pronáší politik je politická komunikace.

Podstatné je sledovat jednotlivé faktory komunikace. Pro snadnější posouzení významnosti různých faktorů, které se méně či více zapojují při politické komunikaci, využijeme tak zvané Lasswellovské komunikační schéma, které v roce 1948 vytvořil americký politolog a teoretik komunikace Harold Lasswell a zaznamenal ho ve své stati *The Structure and Function of Communication in Society*.¹⁰ Jedná se o model primárně určený především k popisu masové komunikace. Schéma mapuje komunikaci, která je jednostranná, přímo plyne od komunikátora k příjemci. Dle Lasswella má taková komunikace především přesvědčovací charakter a jak jsme již zmínili, i cílem politické komunikace je přesvědčovat. My tedy schématu využijeme pro snadnější výklad politické komunikace, společně s masmédií si jsou velice blízké, mají velmi podobnou podstatu a cíle. Masová komunikace je formou, kterou může komunikace politická nabývat (známe podoby komunikace face to face, zprostředkovanou komunikaci, například telefonní hovor a televizní přenos).

Lasswellův model komunikace se skládá z několika základních částí. Prvním základním faktorem je informace o tom, kdo komunikaci produkuje, druhou částí schématu je otázka po obsahu, tedy co. Třetí, komu je informace určena a čtvrtá jakým kanálem komunikace probíhá. Občas je sem zařazován i pátý faktor, a to sice účinek, jaký má tato komunikace na jejího

¹⁰ LASSWELL, Harold. The structure and function of communication in society [online]., s. 216. [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://pracownik.kul.pl/files/37108/public/Lasswell.pdf>

příjemce. Která z těchto částí určuje, kdy komunikace je politická či apolitická? Dokáže to vůbec některý z těchto faktorů ovlivnit? Podívejme se na kategorie podrobněji.

První kategorie – kdo. Vezměme si jako příklad komunikující osoby samotného prezidenta. Ten je jednoznačně politickou osobností. A můžeme předpokládat, že vše, co bude pronášet, je tedy politickou komunikací. To ale není podmínkou. Stále musíme brát v potaz to, že i prezident země pronáší soukromou konverzaci. Pokud bude u večere hovořit se svou manželkou nebo dětmi, nejedná se o politickou komunikaci. Tento první faktor nebude rozhodujícím hlediskem. Kdo řeč pronáší neudává jasný signál o povaze komunikace. Musíme analyzovat další faktory.

Kategorie druhá – co. Velice významný je obsah a povaha zprávy, sdělení. Může být právě toto rozhodujícím faktorem? Obáváme se, že ne. Těžko bychom jakoukoliv soukromou debatu v úzkém rodinném kruhu, i když by byla například o novém prezidentovi, mohli považovat za politickou komunikaci.

Třetí kategorie se ptá po adresátovi. Znalost publika, posluchačstva je velice podstatná. Ani tento faktor ale nebude rozhodující. Můžeme jako řadoví občané komunikovat s politikem, bavit se s ním o zdraví, počasí, módě, můžeme mu blahopřát k úspěchu v kariéře. Taková komunikace nemá ovšem s politikou nic společného. Není tedy pravidlem, že při komunikaci s příslušníkem nějaké politické organizace se automaticky jedná o politickou rozmluvu a tento faktor není v posuzování političnosti relevantní.

Sledujeme také efekt celé komunikační situace. Schéma se zaměřuje i na dopad, který může komunikace mít na příjemce. Pokud je komunikace úspěšná, může dokonce změnit postoje posluchače, pokud naopak kvalitní není, může mít vliv na spoustu různých faktorů (například vztah posluchače a přednášejícího, u politické komunikace může ovlivnit důvěru vůči politikovi).

Dalším faktorem schopným rozhodovat o povaze textu je komunikační kanál. Cest, kterými se k nám dostávají informace je skutečně široká škála. Nejspíš ale nenajdeme žádný kanál, který by předával pouze informace politické, nebo takový kanál, ze kterého bychom veškeré vyprodukované zprávy chápali jako ty s politickým charakterem. Nebylo tomu tak ani v dobách socialismu, kdy i média měla za úkol nás přesvědčit o jistém politickém názoru. Stále tímto kanálem probíhaly i jiné než politické informace.

Bohužel po podrobném prozkoumání všech faktorů zjišťujeme, že ani jeden není dostačující pro charakteristiku politické komunikace, a hlavně pro její vymezení od komunikace apolitické. Musíme tedy hledat další hlediska, která nám při charakteristice pomohou.

Jak pochopíme smysl komunikace, to často se odvíjí od kontextu, ve kterém je pronášena, od konkrétní situace. Nemohlo by být právě toto klíčem, který hledáme?

Už Richard R. Fagen v roce 1966 popsal vedle předchozích pěti sfér další kritérium, pomyslný šestý faktor, situaci. Prezident může pronášet jednu věc v různých kontextech a pokaždé vyzní jinak.

Fagen poté připojil ještě faktor sedmý, který je neodmyslitelně spjat s tím šestým, a to důsledek. Sám říká: „*Komunikace se stává politickou podle důsledků (skutečných nebo potencionálních) pro politický systém.*“¹¹

Zde bychom si mohli vzpomenou na kauzu bývalého francouzského prezidenta Nicolase Sarkozyho. Při jednom veřejném vystoupení pronesl několik nevybíravých poznámek na adresu neznámého člověka z davu, tento moment ovšem bystře zaznamenali novináři a tehdejší prezident byl okamžitě středem pozornosti všech médií. Tímto krokem Sarkozy zpochybnil svou věrohodnost a část jeho potenciálního voličstva se od něj odklonila, takže to mělo důsledky na jeho politickou kariéru.¹²

Takový důsledek by ale žádný politik úmyslně nechtěl (všeobecně by nejspíš nikdo vědomě neriskoval kariéru). K politické komunikaci tak daleko lépe náleží faktor důsledků zamýšlených. Tento fakt by se dal považovat za osmý komunikační faktor, úmysl jednajícího.

Ze zkoumání jednoduchého Lasswellovského schématu jsme se dostali k daleko složitější struktuře. Je důležité si uvědomit, že každý z osmi (potenciálně sedmi) jmenovaných faktorů může mít stejný vliv na odlišení politické a nepolitické komunikace, hranice je nejasná.

Pochopitelně ale existuje cesta, jak z politické komunikace udělat apolitickou a naopak. Tuto schopnost udělat z obyčejné komunikace tu politickou, mají pak především média.¹³

Rozšířili jsme schéma a vymezili si osm různých faktorů, které nám pomáhají rozklíčovat povahu komunikace, její političnost nebo apolitičnost. Také jsme narazili na to, že existuje nespočet různých definic toho, co je konkrétně politická komunikace. Ten nejzásadnější problém je v tom, že každá definice klade důraz na jiný ze zkoumaných faktorů, vyzdvihuje jinou komunikační sféru nebo jejich kombinaci a těžko se stanovuje jedna ta nejjedeálnější

¹¹ FAGEN, Richard R. *Politics and communication: an analytical study*. Boston (Mass.): Little, Brown and Co, 1966., s. 20.

¹² Více o kauze je k nalezení v odkazu: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/133917-jdi-do-haje-vole-rekl-francouzsky-prezident-neznamemu-v-davu.html>

¹³ THOMPSON, John B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. Mediální studia., s. 197.

definice, proto je vymezení tak složité. Odlišení politické a nepolitické komunikace může být často otázkou intuice.

1.1.4 Jazyk politický vs. nepolitický

S vývojem médií, který je velmi rychlý, automaticky přichází také vývoj jazyka. Postupem času se začal progresivně rozvíjet jazyk politiky, a to vedlo až ke vzniku samostatné jazykové disciplíny – politolingvistiky. Tuto jazykovou oblast poprvé definoval Armin Burghardt. Klade si za cíl studium jazyka politiků, jazyka politiky a výzkum politického jazyka.¹⁴ Jazyk politiky také umožňuje její realizaci, musí být srozumitelný a mít jasně stanovené základní pojmy, se kterými se bude pracovat. Politický jazyk kvůli jeho mnoho vrstevnatosti není možné jasně jazykově zařadit, objevuje se v řadě žánrů a forem.

Jedním ze základních rysů politického jazyka je persvaze, tedy snaha o formování vědomí, ovlivňování veřejného mínění a touha přesvědčit. Jazyk nepolitický si takové cíle neklade. Snaha o odbornost pak ale takové útvary přibližuje i k odbornému stylu, mluvená povaha, a tedy i jistá spontánnost, nás zase navede ke stylu prostě sdělovacímu. Úkolem takových komunikačních situací je ale i působení na recipienty, což je zase prvek typický pro styl rétorický.¹⁵

Jazyk politický je stejně jako jazyk nepolitický plný metafor a uměleckých obrátů. Politický jazyk se ovšem jeví jako velmi specifický systém. Objevují se zde výrazy, které si pro naše účely nazveme jako „výrazy odbornických politiků“. Jedná se o termíny, které si vytvoří sami politici a vydávají je za odborná slova. Často se takto snaží přesvědčit posluchačstvo o své schopnosti vykonávat politickou funkci a odbornosti ve všech možných odvětvích, což může zvýšit prestiž. Pokud takto promlouvají k laické veřejnosti, jsou tato spojení často daleko srozumitelnější, než kdyby politik užil reálný termín, protože tato modifikovaná slova většinou dobře vystihují podstatu. Pro odborníka ale takové slova zcela neodpovídají skutečnosti, mají posunutý význam. Takové odbornické výrazy můžeme také chápat jako nápodobu odborných termínů. Existuje dokonce slovník, kde se taková slova sdružují. Uvádí se vždy originální slovo s původním významem a proti tomu politická modifikace.¹⁶

¹⁴ TAKÁČOVÁ, Marcela. Výučba cudzích jazykov a politolingvistický koncept v aplikácii na nefilologickej fakulte [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]., s. 2. Dostupné z: https://spu.fem.uniag.sk/konferencie_a_seminare/uveu/2005/zbornik/zbornik/sekcia_6/takacova.pdf.

¹⁵ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. Současná stylistika. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008., s. 7.

¹⁶ Tvorbu malého slovníku iniciovaly v roce 2017 Lidové noviny. Na internetových stránkách „Hlídací pes“ poté vznikla příručka, která je z části žertem na účet politiků, částečně se dá ale vykládat jako zdařilá jazyková analýza. Autoři slovník neustále rozšiřují a stránka se těší velké popularitě.

S politickým jazykem jsou také neodmyslitelně spjata klišé, tedy obsahově vágní a často automatizované výrazy spojené s určitými situacemi.¹⁷ Velmi časté jsou věty typu: „Senát je Senát, politik je politik.“ Substantivum je užito jako subjekt a zároveň jako spona přísudku jmenného se sponou. Posluchači čekají vysvětlení problému, pádné argumenty a politici často volí právě taková nic neříkající spojení. Podobně se v politickém jazyce pracuje také s celými větami. Věta hlavní sdělí obsah a navazující věta vedlejší ten samý obsah zopakuje. Tím se pouze potvrdí již řečené. Je to tak například v případě: „Senátoři hlasovali tak, jak hlasovali.“ Klišé mohou být ale samozřejmě i jednoslovná či víceslovné nevětné formulace. Musíme podotknout, že vnímání klišé je velmi subjektivní. To, co jeden může vnímat jako klišé, druhému tak připadat nemusí.

1.2 Transakční analýza v mezilidské komunikaci (TA)

Transakční analýza je jedním z mnoha klíčů, podle kterých můžeme posuzovat komunikaci. Jedná se o komplexní psychologickou teorii, kterou vytvořil Eric Berne. Transakční analýza říká, že každý jedinec má v sobě tři zvláštní složky, osobnostní a komunikační roviny. Složku Dospělého, Rodiče a Dítěte¹⁸. Podstatné pro charakteristiku osobnosti je rozlišit, jak přednášející hovoří s posluchači – zda jako dospělý s dospělým či jako rodič s dítětem.¹⁹

Každý z nás si v sobě nese něco ze svých rodičů. V první řadě to jsou životní hodnoty a normy, jak se máme a nemáme chovat. Pokud tedy řečník s posluchačem mluví jako rodič s dítětem, budou se zde objevovat doporučení, zákazy, příkazy, řečník bude komunikačního partnera dokonce i hodnotit, radit mu a pomáhat. Rodič přesně ví, co je dobré a co zlé, je všemohoucí a vševědoucí. Rodič se může projevovat dvěma typy. Buď jako ten pečující a pomáhající (máme z něj pocit důvěry, laskavosti, bezpečí), nebo naopak tvrdý a kritický (vyvolává v nás pocit nebezpečí, nervozity).

Zároveň máme v sobě všichni dospělou část. Ta objektivně vyhodnocuje, rozhoduje, řeší problémy. Taková část našeho já je realistická, rozumná, vytváří závěry, které raději několikrát ověřuje.²⁰

Abychom rozklíčovali, jaký typ osobnosti kdo má, důležité je se zaměřit právě na komunikaci. Hodně nám prozradí volená slovní zásoba, struktura vět. Napoví nám také, na kolik je řečník

¹⁷ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. Současná stylistika. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008., s. 273.

¹⁸ Ve většině zdrojích jsou tyto odborné termíny uváděny s velkým počátečním písmenem.

¹⁹ BERNE, Eric. Jak si lidé hrají. Praha: Portál, 2011. Spektrum (Portál)., s. 23.

²⁰ SMÉKAL, Vladimír. Transakční analýza: příručka [online]. Brno, 2001 [cit. 2018-07-08]., s. 10. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/PSY749/PRIRUCKA_TA.pdf.

schopen respektovat posluchače. Rodič často volí modální slovesa (muset, smět a tak dále) a hodnotící adjektiva (hloupý, chytrý, vtipný).²¹ Dospělý obvykle užívá tázací zájmena, zájmenná příslovce, věty oznamovací a tázací, jeho slovník je věcný, může se objevit malá míra nejistoty.²²

1.3 Totalita

V současné době známe různé typy režimů. Vedle režimu totalitního známe i režim demokratický a autoritativní. Na úvod je dobré si uvědomit, že v naší zemi probíhala totalita ve třech fázích, různých podobách. Nejprve to bylo období padesátých let, kdy si národ na nový státní režim zvykal, byla zahájena kolektivizace a probíhaly první politické procesy. Druhou fází jsou šedesátá léta. Tato doba je také nazývána jako „zlatá šedesátá“ nebo „doba tání“, napětí uvnitř státu i navenek povolilo, začalo docházet k opětovnému sblížení východních a západních zemí. I přes to, že tu ve společnosti docházelo k relativnímu uvolnění, stále tu totalita fungovala. Třetí období je potom totalita v době normalizace, jedná se o etapu historie po roce 1968, kdy zde byla vláda jedné strany.

Hannah Arendtová říká, že totalita vzniká tam, kde se nachází masová, beztřídní společnost. V takové společnosti potom vznikají totalitní hnutí. Pokládáme si otázku, co vlastně totalitní hnutí je. Publikace H. Arendtové říká:

„Totalitní hnutí se snaží – a úspěšně – organizovat masy – nikoli třídy jako tradiční zájmové strany evropských kontinentálních národních států; ...“²³

Totalitní hnutí jsou tedy taková uskupení osob, která se snaží organizovat společnost. Nejčastěji se tomu děje pomocí totalitních organizací a propagandy. Totalitní hnutí využívají jako nástroj k manipulaci a ovládnutí především fikce, na ní je založena celá propaganda, fakta pro ně nejsou žádoucí²⁴.

Dále Arendtová mluví o totalitě jako o systému cibulovité struktury. Uvnitř – v jádru cibule – je vůdce, který odtud vše ovládá²⁵. Okolo vůdce, vně jádra, je potom skupina lidí, členové totalitního hnutí, kteří mají za úkol vytvářet ve společnosti dojem normálnosti²⁶.

²¹ SMÉKAL, Vladimír. Transakční analýza: příručka [online]. Brno, 2001 [cit. 2018-07-08]., s. 10. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/PSY749/PRIRUCKA_TA.pdf.

²² Tamtéž.

²³ ARENDTOVÁ, Hannah. Původ totalitarismu I-III. Praha: Oikoyemnh, 1996. Oikúmené., s. 433.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ SIKOROVÁ, Michaela. Politické myšlení Václava Havla v kontextu jeho absurdních dramát a esejů [online]. Olomouc, 2014 [cit. 2018-07-08]., s. 77. Dostupné z: <http://www.kfil.upol.cz/doc/mgr->

Stát v podobě státostrany proniká a zasahuje do života všech ve společnosti, což se děje často za použití teroru. Naopak například italský politolog Giovanni Sartori vliv teroru upozadňuje, má být pouze prostředkem ve fázi prosazování moci.

Totalitní stát si udržuje svou moc specifickými prostředky. Jsou jimi totalitní vláda (ta je velice nutná především jako orgán, který legitimizuje totalitní vládu), policie (především ta tajná, která slouží jako vykonavatel vládních příkazů), mocenské jádro země (stát má funkci pouze formální navenek) a posledním prostředkem moci jsou koncentrační tábory chápané jako laboratoře (dokazuje se zde totalitní přesvědčení, že možné je úplně vše).

Dalšími klíči k ovládnutí společnosti je potom teror a ideologie. Pokud tyto dva nástroje propojíme, vyjeví se nám nejzákladnější podstata totalitarismu. Stejně tak mohou být dobrým návodem, jak totalitu odlišit od jiných, ovšem jí podobných, struktur. Mocným nástrojem totality je také cenzura, kolektivní hospodářství a centrálně řízená státní moc.

Totalitní režim stojí na základě dvou zákonů, historického a přírodního. Teror zákony aplikuje do reálného života a cílem potom je, aby historické a přírodní síly svévolně manipulovaly s lidstvem. Ideologie mohou být stejně tak nebezpečné. H. Arendtová tak usuzuje především od dob Hitlera a Stalina, kteří dokázali ideologii zneužít k ovládnutí mas. Ideologii vykládá doslovně jako logiku ideje. Pokud nastane nějaká situace, děje se podle logiky ideje a idea se tím pádem stává výchozí částí úsudku. I ideologie může být ohrožena. Stalo by se tam ve chvíli, kdy by lidé začali zpochybňovat ideu. Cílem ideologie je proto ukotvit každého člověka v systému, který nesmí být za žádnou cenu narušen.

1.3.1 Totalita a jazyk

Pokud bychom se zaměřili na komunikaci v období totality u nás, objevili bychom ve společnosti specifické symptomy, které jsou velice snadno identifikovatelné. Jazyk v té době zkoumal například i významný český esejista, filolog a kritik Petr Fidelius (vlastním jménem Karel Palek), který dokonce vytvořil souborné dílo nazvané *Řeč komunistické moci*. Říká zde, že jazyk byl nástrojem propagandy. Hlavním úkolem bylo rozmlžit dříve jasně vymezené politické pojmy jako například demokracie nebo lid.

Pokud bychom se zaměřili na samotné projevy totalitní povahy nebo celkově komunikaci v té době, důležitým pojmem by byla propaganda. V této souvislosti nechápeme slovo neutrálně, ale zde je žádoucí negativní konotace.²⁷ Propagandu bychom tedy mohli vyložit jako snahu o

dipl/DP_Sikorova.pdf?lang=cz. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

²⁷ VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. Politika a

ovlivnění smýšlení protivníka s cílem ho ovlivnit natolik, aby přijal opačné názory za vlastní. Mělo by se jednat o úplnou shodu myšlenek. Mění se uvažování osob tak, aby bylo totožné s tím propagandistovým. Pokud bychom slovo propaganda v tomto případě chtěli nahradit synonymem, jako vhodný by se jevil výraz manipulace. Svět, který je na straně propagandy, je dobrý, vše v opozici se naopak jeví jako špatné. V případě Komunistické strany Československa se propaganda zaměřovala na obhajobu režimu a snažila se lidem ukázat, jaké výhody má život v socialistickém režimu a naopak, jak negativní je život ve státech kapitalistických (často je v té souvislosti mluvílo o vysoké nezaměstnanosti, kriminalitě, vysoké sociální nerovnosti). Takticky se zamlčovaly informace o oblastech, kde byly naopak státy s volným trhem a soukromým vlastnictvím lepší. Takovými sférami byla například životní úroveň, možnost exportu, zásobování.

Jedním z nejdůležitějších nástrojů tehdejší doby byl právě jazyk. Projevuje se zde snaha o unifikaci obyvatelstva pomocí komunikace, o přizpůsobení jejich názorů k plošné jednotnosti.

„Nový jazyk sloužící totalitní moci měl sloužit k ovládnutí, až k ochromení lidské mysli, což lze vykládat jako „zneužívání“ jazyka a jeho „účelovou manipulaci“.²⁸

O něčem velmi podobném už mluvil ve svém díle *1984* George Orwell. Oficiální jazyk Oceánie, který je takových případů plný a do budoucna by měl nahradit původní „oldspeak“, což byl spisovný jazyk využitím podobný českému jazyku, nazval jako „newspeak“. Zde byl jazyk důležitým politickým nástrojem, byl vytvořen pro potřeby ideologie.

„Newspeak byl oficiální jazyk Oceánie vytvořený pro ideologické potřeby Angsocu neboli anglického socialismu.“²⁹

V tomto smyšleném jazykovém systému jsou ale prvky, které jsou známé i z dřívější praxe. Například situace, kdy jedno slovo nabývá různých konotací dle toho, vůči komu je pronášeno (pokud tak pojmenuji něco, co je mi milé, spřízněnou osobu, konotace výrazu je pozitivní, pokud to směřuji k protivníkovi, slovo získá negativní nádech.

„V newspeaku není pro „Vědu“ výraz. Empirická metoda myšlení, na níž byly založeny vědecké objevy v minulosti, se přiči nejzákladnějším zásadám Angsocu. Dokonce i k technickému pokroku dochází jen tehdy, když se dá nějak použít k omezování lidské svobody.“³⁰ Zde se zase

společnost.

²⁸ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Paprsek (Triáda), s. 13.

²⁹ ORWELL, George. *1984*. Praha: Levné knihy, 2009. Československý spisovatel (Levné knihy), s. 174.

³⁰ Tamtéž, s. 113.

setkáváme se situací, kdy původní význam slova byl vyprázdněn a nahrazen novým. S takovými postupy se často setkáváme u propagandistů.

Havel podobné jazykové praktiky popsal ve svém díle *Vyrozumění*, jeho nová podoba řeči i písemného projevu se nazývá „ptydepe“. U jazyka politického autor dbá na vyhocení rozdílu mezi dobrým a zlým. To dobré, pozitivní, najdeme v hodnotách řečníka, naopak zlé, záporné je na straně protivníka. I v reálném světě v dobách socialismu bychom mohli mluvit o vzniku nové řeči.

Propaganda se zaměřovala na pozměnění výkladů slov nebo alespoň jejich smyslů. Stalo se tak třeba se slovem „intelektuál“, které bylo nejprve chápáno kladně a později, právě skrze zásahy propagandy, získalo negativní nádech, později se stalo téměř nadávkou.³¹

Mezi nejzákladnější rysy tehdejšího jazyka bychom také mohli zařadit takzvanou sémantickou zamlženost až vyprázdněnost. Typickým příkladem je dříve jasně vymezený pojem „vojenský případ“, který ale najednou byl pojmenováván nově jako „vstup vojsk“. Nebo „stalinská nezákonnost“ nově pojímána jako „kult osobnosti“.

Změnily se také charakteristiky i samotné vnímání politických stran, především vymezení pravice a levice.

Jazyk socialismu také přinesl odosobnění jednotlivce. Zájmeno „já“ se mělo využívat minimálně, mělo být cíleně nahrazováno zájmenem „my“. Často bylo pro tyto účely, kdy se všichni měli cítit součástí kolektivu a jedinec byl upozaděn, využito slova „lid“, potažmo „pracující lid“. Obdobně se využívalo i slovo „strana“, které se ale právě často nahrazovalo slovem lid, protože jinak by to mohlo působit politicky nekorektně, jako na příklad v následujícím případu: „vůle strany/lidu bude v této zemi zákonem“.³²

Bohužel došlo v období socialismu dle Petra Fidelese k vytvoření atmosféry neustálého lhaní. Za pravdivé jsme mohli pokládat pouze to, co se opíralo o věci naprosto reálné. Do vysoké politiky se tehdy dostali lidé, kteří často neměli vysoké vzdělání, což také mírně formovalo jazyk. Občas se objevilo slangové slovo či nespisovný výraz, nebylo to ale příliš časté. Pro tehdejší jazyk byla typická formálnost, unifikovanost, oficiálnost. Nebylo těžké jazyk předvídat a často mohl působit obsahově vyprázdněný a navzdory spisovnosti a gramatické aktuálnosti se jevil jako jazyk mrtvý. Často se zde setkáváme s klišé, frázemi, zkratkami.

³¹FIDELIUS, Petr. *Jazyk a moc*. München: K. Jadrný, s. 28.

³² Tamtéž.

Slovní zásoba se tehdy rozšířila o výrazy z ruštiny, které ne vždy byly kvalitně přeloženy, docházelo ke kalkování.

1.4 Demokracie

Přesně charakterizovat demokracii je velmi náročné. Existuje velké množství různých definic, každá bere v potaz jiná hlediska. Je tedy nutné zkoumat zdroje a samostatně si stanovit takovou definici, která je v souladu s vnímáním demokracie, jakožto v současné době fungujícím politickým režimem v naší zemi. Ačkoliv i dnes se ozývají nespokojené hlasy, které by upřednostňovaly jiný režim.

Demokracie je známá více než dva tisíce let, její vnímání se ale od dob athénské polis velmi změnilo. Termín se skládá ze dvou slov. Jsou jimi *démos* (lid) a *kratein* (vláda). Pokud bychom tedy tato dvě slova přeložili doslovně, jednalo by se o vládu lidu. Často se tedy setkáváme s pojetím demokracie právě jako vlády lidu nebo demokracie jako vlády většiny. Samotné slovo *démos* ale nemusí znamenat pouze lid. Můžeme jej přeložit také je „dav“. Znamenalo by to, že demokracie může být také vládou davu. Problém v tomto spatřovali již sami Řekové, a tak zpochybnili demokracii jako ten vůbec nejlepší způsob vlády a hledali jiné možnosti. I dále v historii pak tento způsob vládnutí podléhal velké kritice. Způsoboval to především fakt, že se nejedná o skutečnou vládu lidu, neboť jejich rozhodnutí jsou většinou tlumočena skrze volené zástupce. Ideálním způsobem vlády demokracii neshledával ani J. J. Rousseau, který v knize *O společenské smlouvě* říká: „*Kdyby byl národ bohů, vládl by si demokraticky. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi.*“³³ Dále rozvíjel myšlenky o tom, že aby demokracie fungovala, musel by být stát rozdělen na více malých částí, ve kterých se všichni lidé osobně znají.

Pro jednodušší vymezení demokracie vůči totalitě bychom využili tvrzení, že demokracie je typ vlády, ve které hlavní část moci má v rukou lid. Lid moc uplatňuje přímo nebo formou zástupců. Z toho také vychází dva nám známé typy demokracie. Je to demokracie zastupitelská a přímá. Starší je druhý zmiňovaný typ. Původně byla demokracie shledávána jako vhodný způsob vlády pouze pro malé země s malým počtem obyvatel, kde se na vládě mohou tedy jednoduše podílet všichni. Postupně, především s vývojem Francie a Ameriky, se rozvíjí zastupitelská demokracie a tento způsob vlády může být přijímán i ve státech větších. Demokracie se těšila velké oblibě během Francouzské revoluce, kdy Friedrich Hegel navázal na myšlenky Rousseaua a polemicky v knize *Fenomenologie ducha* dodal, že „*nebe sestoupilo na zem*“. Demokracie ale

³³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. Knihovna společenských věd.

od té doby prošla ještě dlouhým vývoj, ani během Francouzské revoluce ještě nebyla považována za zcela ideální.

V devatenáctém století je považována spíše za vládu reprezentativní. Plně funkční, nejbližší tomu, jak ji známe dnes, je demokracie až ve století dvacátém, konkrétně je to v jeho první polovině.

Pro demokracii je zásadní dodržování lidských práv a svobod, státní moc je navíc odvozena od suverenity lidu. Vládne většina, menšiny ale nejsou potlačovány. Cílem státní moci v demokratickém státu je především služba lidem. Moc státu dělíme na více složek, konkrétně je to moc zákonodárná, výkonná a soudní. Státní správa samospráva jsou decentralizované. Podstatným znakem tohoto státního režimu jsou svobodné volby, každý může volit a dokonce i být volen. S tím je spjata i volná soutěž politických stran a hnutí. Mohou vznikat, zanikat, fungovat podle předem stanovených podmínek. Stejně tak je pro demokracii podstatné soukromé vlastnictví a svobodné podnikání. V demokratickém státě nehraje roli cenzura, sdělovací prostředky jsou svobodné.

Cesta k demokracii ani v našem státě nebyla jednoduchá. Sám náš první demokratický prezident Václav Havel, který se na vrchol politické moci dostal po Sametové revoluci v roce 1989, říkal: *„Podobně nesmyslné by bylo, kdyby dnes někdo doufal, že samo zřízení demokratických institucí a pouhé stanovení pravidel volné hry tržních sil a svobodného podnikání automaticky zaručí, že všechno je navždy v pořádku a naše země bude už natrvalo a bez problémů vzkvétat.“*³⁴

1.4.1 Demokracie a jazyk

Zhroucení totalitního režimu přineslo do jazykového systému okamžitou anarchii. Toto se týkalo jazyka politického, ale i toho běžného. Přišla doba, kdy některé nové osobnosti politiky měly s řečením bohaté zkušenosti, v dobách totality se neoficiálně setkávaly a diskutovaly na různá témata. Hovory probíhaly v domácnostech i na akademické půdě. Politika se ale začala rozvrstvovat. Bylo žádoucí, aby na různých místech ve státním aparátu seděli odborníci. To přineslo také velké obohacení politického jazyka. Zanevřelo se na smyšlené pojmy, které byly mezi totalitními politiky velmi populární, a začalo se podporovat užívaní skutečných existujících termínů. S uvolněním přišel také velký rozvoj médií. Více pronášených slov bylo bez přípravy, subjektivních, autentických, což také přineslo příliv nespisovných slov. Byly tu

³⁴ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1996

tedy dvě skupiny politiků, tím i dva typy řečníků. Vzdělanci, kteří hovořili o politických tématech tajně již za dřívějšího režimu a poté odborníci, často lidé s bohatou praxí, kteří do jazyka přinášeli odborná slova neohrabaně doplněna o vulgarismy, slang a další.

Náš stát se po Sametové revoluci začal hojně rozvíjet v ekonomické oblasti. Přešli jsme na tržní ekonomiku, což si nutně žádalo i obohacení jazyka, do té doby se u nás taková slovní zásoba neužívala. Byla sem přejata slova jako *burza*, *bankrot*, *hypotéka*, *sponzor* a mnoho dalších. Nová slova byla přejímána také od významných osobností. Jednou takovou byl i tehdejší prezident Václav Havel. Od něj pochází slova jako *nadosobní*, *sebestředný*, *veledůležitý*.

S demokratickým zřízením se také do politických projevů dostal humor. Často jsou užívána neobvyklá spojení, frazémy, obrazná vyjádření, parafráze či slovní hříčky. V roce 2011 dokonce jeden z poslanců zazpíval své stanovisko o vyslovení důvěry vládě.³⁵ V současné době se také hojně vyskytují v politickém jazyce bonmoty, jsou spojeny především s postavou současného prezidenta Miloše Zemana.

Po roce 1989 se začala slovní zásoba výrazně obohacovat i pod vlivem cizích jazyků. Byla zde velká snaha přiblížit náš jazykový systém především celosvětově uznávané angličtině. V devadesátých letech se u nás přejalo právě z angličtiny velké množství slov, se kterým ale ne všichni uměli zacházet. Aby působili erudovaně, bylo žádoucí, aby i přes neznalost anglicismy využívali. Docházelo ke komolení a tvorbě nesmyslných obrátů. Bylo zde patrné nadužívání slov přejatých z cizích jazyků.

1.5 Novoroční projevy

Novoroční projevy mají u nás skutečně dlouhou historii. Ten vůbec první přednesl krátce po získání prezidentského postu Tomáš Garrigue Masaryk (prezidentem se stal roku 1918, první projev, co by hlava státu, pronesl 1. ledna 1919). Masaryk se tehdy právě vrátil ze Spojených států amerických. Možná právě zde získal inspiraci, protože v Americe mají takové projevy historii ještě delší než u nás (zde tato tradice existuje již od vzniku státu, tedy od roku 1789, potažmo 1790, protože první novoroční řeč proběhla až 8. ledna, právě v roce 1790).³⁶

V roce 1919 sice proběhl vůbec první oficiální novoroční projev prezidenta u nás, ale tradice zde ještě nevznikla. V meziválečném období v našich kalendářích figuroval pouze jeden státní

³⁵ Tento kuriózní případ je ke shlédnutí na odkazu: <http://www.ct24.cz/domaci/122234-perlicky-ze-snemovny-zpivajici-korte-a-zmateny-schwarzenberg/> 21.5. 2011.

³⁶ DOUBEK, Vratislav, *Historie: Tradice prezidentských novoročních projevů*. NeviditelnýPes.lidovky.cz [online]. ©Neviditelný pes a MAFRA, a.s. Dostupné z: <https://goo.gl/nDfp7p>

svátek – 28. říjen. Den to byl natolik významný, že na jistou dobu byly hlavní vzkazy vládě a poslancům od prezidenta přednášeny právě tehdy, už v říjnu. Na Nový rok nebo během Vánoc prezident také k občanům promlouval, řeči to ale nebyly nijak shrnující či vizionářské s příslibem kvalitní budoucnosti, jednalo se spíše o skromnou zdravici od hlavy státu.³⁷ Velice přínosný byl poté ještě novoroční projev Masaryka roku 1933, ten byl totiž přenášen pro širokou veřejnost na plátna v kinech. Obdobně novoroční projevy fungují už osmdesát pět let.

Projevy, které už byly v podobném období v roce, jako je tomu dnes (v období Vánoc a povánočním čase) začal přednášet Emil Hácha a v této tradici poté pokračoval i Edvard Beneš. Bylo to důležité především pro povzbuzení obyvatelstva, které bylo po útrapách spojených s rokem 1938 a Mnichovskou dohodou silně deprivované a demotivované v jakékoliv vlastenecké činnosti.

Z toho plyne i nejzásadnější změna, která se v této oblasti odehrála. Doteď, jak již bylo řečeno, byly tyto stěžejní projevy přednášeny pouze před volenými zástupci. Nyní už bylo oslovováno přímo obyvatelstvo země. Bylo to umožněno také díky rozvoji nového masmédia, rozhlasu.³⁸ V počátcích šlo tedy hlavně o dobrý sluchový dojem, vizuální stránka nebyla dostupná, tudíž ani podstatná. Klád se důraz především na správnou dikci a artikulaci.

Zvláštní období pro vánoční projevy nastalo v období druhé světové války. Mezi lety 1941 až 1945 totiž nezaznívalo jedno poselství, ale rovnou dvě. Plynulo jednak z úst prezidenta protektorátu Emila Háchy, ale také od prezidenta exilové vlády, která sídlila v Londýně, od Edvarda Beneše.

Projev, který probíhal skutečně na Nový rok, pak již pravidelně přednášel Klement Gottwald. Vánoční čas k pronášení projevů nebyl v této době vhodný, především z ideologických důvodů, a tak se řečnění prezidentů začalo praktikovat na datum 1. ledna. Tento den byl vyhodnocen jako ideální. Byl půl roku po svátku 28. října, který v té době byl slaven jako Den znárodnění a den vyhlášení prvního pětiletého hospodářského plánu, a naopak půl roku před Dnem osvobození 9. května. Nešlo už ani tak o pronášení vlídných a povzbudivých slov k občanům, ale spíše o propagandu a demonstraci moci.

Po 1. lednu 1949 byly novoroční projevy zakonzervovány na dlouhá léta ve stejné podobě. Ideologicky a obsahově to byly to byly velmi obdobné projevy. Oldřich Tůma, ředitel Ústavu

³⁷ DOUBEK, Vratislav, Historie: Tradice prezidentských novoročních projevů. NeviditelnýPes.lidovky.cz [online]. ©Neviditelný pes a MAFRA, a.s. Dostupné z: <https://goo.gl/nDfp7p>

³⁸ KRUPIČKA, Miroslav a Dita KŘÍŽOVÁ. *Historie rozhlasu v kostce* [online]. In: . [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/archiv/historie/>.

pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v rozhovoru pro Český rozhlas kriticky hodnotil obsah novoročních projevů, které přednášeli totalitní prezidenti. Každý z nich vyzdvihoval, jak je důležité budovat mír, pracovat na tvorbě socialismu. Tůma k tomu řekl: „*První věc, co nás napadne, když slyšíme pořád ta samá klišé a vyjádření k těm samým tématům – jak je vlastně možné, že socialismus nebyl už dávno vybudován, když každým rokem sílí? Že mír nezavládl na celé planetě, když jeho věc byla každým rokem posilována, a že sovětská věda dávno nepředechnala západní nebo americkou vědu, když měla pořád takové úspěchy?*“³⁹

V roce 1958 se poprvé pro přenos novoročního příspěvku prezidenta využilo jiné médium než rozhlas. Projev Antonína Novotného byl přenášán na televizní obrazovky.

Jediný, kdo se stylem projevů nějak vymanil z dlouhé řady prezidentů komunistické éry, byl Ludvík Svoboda. Při svých projevech navazoval s lidem přívětivější vztah než jeho předchůdci ale i další následovníci. Pro představu, v čem se odlišoval, uvedeme to, jak začínal novoroční projevy. První slova byla „moji drazí spoluobčané“, v roce 1972 dokonce „drazí spoluobčané, milí přátelé“.⁴⁰ Po dlouhé řadě let, kdy jsme na úvod z úst Antonína Novotného slyšeli „drazí spoluobčané, soudružky a soudruzi“, byl toto obrat. V tom samém projevu navíc Svoboda vyzdvihl důležitost spolupráce se sousedními zeměmi v Evropě.

Revoluční rok 1989 přinesl revoluci i v oblasti, jakou byly právě novoroční projevy. Václav Havel přinesl nový styl těchto slavnostních proslovů. Už nešlo o to, vyzdvihnout co nejvíce všechny hospodářské úspěchy a dát najevo jasnou dominanci KSČM. Do popředí se dostaly filosofické myšlenky, úvahy o pokoře, lásce, ale i upřímnost a přímočarost.

Zvláštní situace nastala v roce 1993. Václav Havel, co by prezident federace, abdikoval 20. července 1992 a od té doby až do ledna 1993 byla země bez prezidenta. Novoroční poselství zazněla tehdy opět z úst dvou osob, naposledy jsem byla taková situace zaznamenána ve válečném období. Jednou osobou, která přála obyvatelům nově vzniklé republiky, byl Václav Klaus, co by tehdejší předseda vlády a nejvyšší politická osoba v zemi, druhým člověkem byl Milan Uhde, známý literární autor, který v té době vykonával post předsedy Poslanecké sněmovny.

V roce 2004 pak prezident Václav Klaus přednesl svůj projev v televizi živě. Dříve se příspěvky natáčely předem, takže byl prostor pro korektury, nyní již ne. Václav Havel například z počátku

³⁹ DVOŘÁK, Ladislav a Josef TOMEŠ. *Český rozhlas: Tradice prezidentských projevů* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/tradici-prezidentskych-projevu-k-vanocum-a-novemu-roku-zalozil-tgm>.

⁴⁰ Novoroční projev Ludvíka Svobody z 1. ledna 1972

své prezidentské kariéry novoroční zdravice točil již před vánočními svátky. Postupem času ale termín natáčení odkládal. Obával se, že se v období mezi natáčením a prezentací v televizi stane něco závažného, k čemu se už nebude moct vyjádřit a proslov tedy bude neaktuální. Poslední projevy tak sice točil předem, většinou ale až 29. prosince.

O deset let později pak v úřadu Václava Klause nahradil Miloš Zeman a ten se stylem projevů vrátil do doby před Klementem Gottwaldem. Především po Gottwaldových předchůdcích převzal datum, kdy se proslovy přednáší. Sám v prvním „vánočním poselství“, jak tyto projevy nazývá, dal najevo, že přednášet slova na Nový rok nemá takovou váhu jako bezprostředně po Vánocích.⁴¹ Lidé si 1. ledna počínajícího roku dávají předsevzetí, která pak často nedodrží a on nechce, aby tomu tak bylo i s jeho prezidentskými sliby, sám sebe dává za zdárný příklad a přiznává se k tomu, že on je právě jedním z mnoha, kteří novoroční sliby porušují (mluví v té souvislosti o zlovyku kouření, kterého se nemůže zbavit, ačkoliv si to již za předsevzetí vytyčil). Navíc, dle Zemanových slov, v povánočním klidu máme větší prostor na bilancování uplynulého roku a s větším rozmyslem si stanovujeme cíle do roku nadcházejícího.⁴² Po dlouhých letech tak v současné době poselství prezidenta neslycháme na Nový rok, ale již 25. prosince.

1.5.1 Novoroční projevy v jazykovém systému

Pokud bychom se snažili klasifikovat jazykové projevy, zásadním hlediskem by bylo, zda je text mluvený či psaný. Na první pohled bychom novoroční projev zařadili do kategorie mluvených sdělení. Není to ale tak jednoznačné. Primárně se sice projevy šíří mezi posluchačstvo ústně, nesmíme ale zapomínat na to, že ve většině případů mají takové proslovy nejprve písemnou podobu, až poté jsou přednášeny. Na toto upozornil ve své publikaci rétorice a řečové kultuře i Jiří Kraus. Také zde uvedl tezi, že s touto problematikou se operovalo již v antice. Nacházíme zde zmínky o tak zvaných logografech, což byly osoby, které na zakázku pro své klienty zhotovovaly texty (většinou se jednalo o proslovy během soudních sporů). Kromě zhotovení psané podoby projevu, měl logograf za úkol s řečníkem i celý výstup nacvičit. Stávalo se tak, že zapálené proslovy, které působily jako improvizace, byly výsledkem dlouhých příprav.⁴³ Rozvoj písemného projevu, především pak tisku, způsobil ještě rychlejší potírání rozdílů mezi mluveným a psaným sdělením. Mluvený projev je typický především

⁴¹ Novoroční projev Miloše Zemana z 25. prosince 2014

⁴² Tamtéž.

⁴³ KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010., s. 48.

zakotvením v konkrétním času a prostoru a svou plynulostí.⁴⁴

Na texty dále můžeme hledět dle toho, zda jsou monologické či dialogické povahy. Ani toto hledisko není u novoročních projevů možné jednoduše určit. Na první pohled se nám sváteční proslovy hlavy státu jeví jako jasný monolog, obsahuje ale dialogické prvky, jedná se o komunikaci nevyváženou.⁴⁵ Často se zde setkáváme s řečnickými otázkami, předjímáním oponentových argumentů, oslovováním či parafrázováním jiných textů, které může být souhlasné i polemické. Díky tomu na nás může zdánlivě monologický text působit jako dialogická komunikace s posluchačstvem či oponentem.⁴⁶

O poznání snazší je ukotvit politické projevy v oblasti funkční stylistiky, tedy dle účelu projevu. Jednoznačně bychom takové promluvy řadili mezi slohové útvary řečnické. Ty můžeme dále ještě klasifikovat.

„Tyto útvary se soustřeďují kolem tří základních funkcí řečnického projevu, které jsou zahrnuty do sloves informovat, přesvědčit, pobavit.“⁴⁷

Tomu odpovídají právě také určité slohové útvary, konkrétně to jsou útvary informativní a naučné, argumentativní a příležitostné. Novoroční projevy nejvíce odpovídají útvarům augmentativním a příležitostným, které se v tomto případě prolínají. U útvarů s povahou příležitostní se počítá s možnými odlišnostmi v posluchačstvu, vliv může mít například znalost problematiky, které se proslov věnuje či odlišnost nálad mezi diváky. Zde se můžeme setkat s presupozicemi – autor projevu předpokládá jisté povědomí, znalosti v dané oblasti v auditoriu. Také se může mluvčí zaměřit na témata, problémy, o kterých si myslí, že by je adresáti chtěli poslouchat.⁴⁸ Důležité je vytvořit alespoň zdánlivou solidaritu mezi řečníkem a posluchačem.⁴⁹

Pokud bychom se obecně zaměřili na slovní zásobu, setkáváme se většinou se spisovnou podobou jazyka. Pokud je použita vrstva hovorové nebo dokonce obecné češtiny, mělo by tak být konáno záměrně, přiměřeně a ve vhodných situacích, například pro dokreslení situace a věrohodnost projevu. Často se setkáme s módními výrazy (v dnešní době by to byla slova

⁴⁴MACHOVÁ, Svatava a Milena ŠVEHLOVÁ. Sémantika & Pragmatická lingvistika. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001., s. 123.

⁴⁵Tamtéž, s. 26.

⁴⁶KRAUS, Jiří. Rétorika a řečová kultura. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010., s. 48.

⁴⁷Tamtéž, s. 121.

⁴⁸MACHOVÁ, Svatava a Milena ŠVEHLOVÁ. Sémantika & Pragmatická lingvistika. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001.

⁴⁹KRAUS, Jiří. Rétorika a řečová kultura. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010., s. 124.

přejatá z angličtiny, výrazy, které rezonují ve společnosti a podobně).

Autor je při tvorbě projevu, potažmo jeho přednesu, ovlivněn různými faktory. Známe faktory vnitřní (subjektivní) a vnější (objektivní).⁵⁰ Do první skupiny, tedy mezi faktory objektivní, bychom mohli řadit formu zvoleného média, které bude řeč zprostředkovávat (rozhlas, televize a další), zároveň se k tomu váže i to, zda bude text prezentován pouze písemně nebo i verbálně. My budeme dále pracovat s projevy přenášenými ústní formou. Velkou roli zde hraje připravenost či improvizovanost. Tedy to, zda se řečník věnuje zhotovování textu a nácvičku samotného přednesu, zda studuje problematiku, o které se zmiňuje. Dalšími objektivními faktory může být monologičnost proslovu či jeho veřejnost. Objektivní činitele mohou mít vliv negativní, ale i pozitivní. Vliv pozitivní může být například v situaci, kdy na řečníka přichází nečekané otázky z davu, ke kterému promlouvá. Díky připravenosti a znalosti tématu, může pohotověji reagovat (schopnost reakce na nečekanou situaci je už ale neodmyslitelně propojen s faktory vnitřními). Druhou skupinou faktorů ovlivňujících výkon řečníka jsou subjektivní hlediska. Sem bychom mohli řadit vše, co autora ovlivňuje z hlediska jeho individuality. Projeví se tak jeho temperament, povaha či osobní zájmy. Ne všichni mají stejnou schopnost reagovat na nečekané situace, improvizovat, pokud něco neproběhne podle plánu. Stejně tak je každý člověk schopen jinak nakládat s jazykem, má jiné znalosti, jazykové zkušenosti, jiný preferovaný komunikační styl či oblíbenou slovní zásobu.

2 Praktická část

Na prezidentské projevy se pokusíme podívat interdisciplinárně. Zaměříme se na stránku obsahovou, ale i tu formální. V největší míře se budeme věnovat právě obsahu projevů, podíváme se ale i na lingvistiku či psychologické aspekty. Nejprve ve zkratce shrneme životní osudy obou politiků. Mnohé z událostí, které je potkaly, bohatě ovlivnily jejich autorské a rétorické schopnosti.

Při rozboru budeme dbát na praktické využití teoretických znalostí, které jsme popsali v naší práci výše.

⁵⁰ HIRSCHOVÁ, Milada. Pragmatika v češtině. Pragmatika v češtině. Vydání druhé. Praha: Karolinum, 2013.

2.1 Gustáv Husák

2.1.1 Osobnost a život

Pro širokou veřejnost je znám především jako dlouholetý tajemník ÚV KSČ, také jako poslední prezident Československé socialistické republiky. Občas je přezdíván jako vězeň prezidentů a prezident vězňů (za to vděčí svému životnímu příběhu). Je hlavním představitelem tzv. normalizační éry. Mohli bychom říci, že jeho nejenom politický, ale i osobnostní profil do dneška mezi lidmi budí rozpaky.

Slyšet o něm bylo už od dob jeho raného dětství. Období to pro jeho rodinu ale nebylo šťastné. Matka Gustáva, který byl pokřtěn jako Augustín, zemřela na nemoc krátce po jeho narození. Otec nejprve syna a dvě dcery vychovával sám. Po tom, co vypukla druhá světová válka, musel narukovat na frontu a rodinu opustil. O tři malé sourozence se starala babička a malý Augustín tedy vyrůstal bez rodičů v ženském společenství. Chlapec byl ale vychováván jako všechny ostatní děti, získal tradiční katolickou výchovu, ve škole patřil mezi ty velice nadané.

Když začal dospívat, angažoval se ve veřejném životě, byl velmi pracovitý, inteligentní a cílevědomý, což nám jednoznačně potvrdí fakt, že již na studia na gymnáziu si sám vydělával, občas si nelehkou finanční situaci usnadnil díky prospěchovému stipendiu.⁵¹ Pravidelně studoval marxisticko-leninskou literaturu, chodil po bratislavských bytech, kde navštěvoval tajná politická setkání. Oficiálně vstoupil do veřejného dění v první polovině třicátých let, kdy už se pomalu utvářelo jeho krajně levicové smýšlení, v roce 1933 vstoupil do komunistické strany.⁵² Právě ke komunismu ho přivedl jeden z mála blízkých přátel Eduard Friš, Slovák židovského původu, který byl aktivním vyznavačem komunismu. Přátelství nevydrželo celý život, jejich cesty se začaly rozcházet v padesátých letech, kdy se Friš podílel na kampani proti Husákovi, později se jejich cesty rozdělily už úplně, především kvůli nepřekonatelným sporům v otázce slovenského národa. Friš ale i dlouho poté o Husákovi veřejně promlouval jako o emocionálně velmi rezervovaném člověku, jak uvádí se své knize *Gustáv Husák* její autor Michal Macháček.

Kdybychom měli vedle emocionální zdrženlivosti zdůraznit další povahové rysy Gustáva Husáka, které se promítaly do politických projevů a do jeho celkového politického profilu, byla by to velká sebejistota a samostatnost (už jako dítě musel sám o sebe pečovat, takže si zvykl spoléhat sám na sebe). Byl také velice rétoricky a stylisticky schopný a jeho argumentační

⁵¹ RYANTOVÁ, Marie, Zdeněk DOSKOČIL a kol. *Českoslovenští prezidenti*. Praha: Paseka, 2016., s. 243.

⁵² FORMÁČKOVÁ, Marie. V hlavní roli Gustáv Husák. *FUTURA BVD*, 2009., s. 46.

schopnosti byly neobvykle bohaté, což zajisté podpořilo jeho vysokoškolské vzdělání. Mezi jeho typické rysy bychom ale zařadili i odhodlanost, nesmlouvavost, v některých ohledech i značnou radikalitu.

Možná je vhodné položit si otázku, co mladého vysokoškolsky vzdělaného Augustína, kromě přítele Friše, přivedlo ke komunistickému přesvědčení. Jak jsme se již dozvěděli, jeho rodinné zázemí nebylo ideální. Od toho se odvíjela i nedostatečná finanční zabezpečení. Tváří v tvář každý den se setkával s bídou, chudobou a nedostatkem (Husákovi nepatřili k těm nejchudším rodinám, ale žili na vesnici, kde je obklopovala bída, takže už jako malý chlapec toto vnímal velice živě). Vliv na špatné životní podmínky měla tehdy světová hospodářská krize, která nejenom na Slovensku zanechávala hluboké šrámy. Majetkové rozdíly se neustále zvětšovaly, ekonomické poměry byly žalostné.

Všechna nepřízeň osudu ho přivedla až k ateismu (již na gymnáziu do svých údajů přestal vyplňovat římskokatolické vyznání a stal se, jak on sám říkal, „důsledným ateistou“).⁵³

Na rozdíl od ostatních komunistických prezidentů se mohl pyšnit vysokoškolským vzděláním, které získal ještě v období tak zvané první republiky. Studoval Právnickou fakultu bratislavské univerzity a zde také získal doktorát.

I když se u podařilo vymanit se z malé slovenské vesničky, kde byly bídné životní podmínky, stále v něm příslušnost k tomuto místu zůstávala. Jak říkal ve své knize disident Milan Šimečka: „*Procházel hradními komnatami a určitě vychutnával závratnost faktu, že je zde, v sídle českých králů, právě on, Slovák z Dúbravky, se svým podivným životopisem.*“⁵⁴

Husák byl komunistickému režimu věrný celou svou politickou kariéru i celý život. V čele státu, ať už jako generální tajemník KSČ nebo jako prezident, stál dvacet let. Ze strany nevystoupil ani v dobách, kdy byl nejvyšším politickým činitelem v zemi, což mu bylo později často vytýkáno. Stal se totiž držitelem totální moci ve státu, držel otěže strany i státu.⁵⁵

Nezanevřel na svůj režim ani ve chvílích, kdy mu on sám byl nepohodlný. V roce 1950 byl dokonce odsouzen do vězení na doživotí, kvůli údajnému buržoaznímu nacionalismu. Antonín Novotný mu o deset let později udělil milost. Pro Husáka byly vysoké funkce jako prostředek náhrady za veškeré újmy, za pár let, konkrétně v roce 1976, stanul v čele státu s režimem, který

⁵³ RYANTOVÁ, Marie, Zdeněk DOSKOČIL a kol. *Českoslovenští prezidenti*. Praha: Paseka, 2016., s. 245.

⁵⁴ ŠIMEČKA, Milan. *Konec nehybnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1990. Knihovna Lidových novin (Praha), s. 7.

⁵⁵ FORMÁČKOVÁ, Marie. *V hlavní roli Gustáv Husák*. FUTURA BVD, 2009., s. 97.

mu byl málem osudný.

Později dokonce v dopisech na doby za mřížemi vzpomínal. Z jeho textů je patrné především totální přesvědčení o správnosti komunistického režimu, kvůli kterém se právě za mřížemi ocitl. Zároveň je patrné, že celá vazba byla velmi fyzicky i psychicky náročná. *„Tři týdny jsem strávil v tom zámku hrůzy [samovazba v Kolodějích]. Nemocného, ubitého, s omrzlinami mě přivezli zpátky do Ruzyně. Nohy opuchlé a černé od omrzlin, z obličeje a rukou mi slézala omrzlá kůže. Dostával jsem srdeční záchvaty, musel se mě ujmout lékař. Zůstávala mi jenom hluboká víra v sílu a čistotu komunistické myšlenky, víra, že komunistické hnutí i toto období překoná, tyto tragické deformace odhalí a potom i moje jméno a moje čest budou očištěné,“*⁵⁶

Post prezidenta pak vykonával až do roku 1989, byl zvolen třikrát po sobě, vždy jednomyslně. Bohužel již v sedmdesátých letech zkomplikovaly jeho působení na prezidentském postu vážné zdravotní problémy. Měl několik mrtvic a také psychické problémy, které byly nejspíš zapříčiněny pobytem ve vězení. Nejedno rozhodnutí, které po těchto obtížích prováděl, pak byla produktem jeho spolupracovníků a stranického aparátu. Post generálního tajemníka ztratil v roce 1987. Hlavním důvodem byla politická situace v Sovětském svazu. Zastáncem nejvyšší funkce v Kremlu byl té doby progresivní Michail Gorbačov. Protože měl snahu, aby v politice fungovali noví lidé, Husák, kterému bylo již sedmdesát čtyři let a stranickou funkci vykonával velmi dlouho, nebyl příliš žádoucí. Napomohl tomu i jeho špatný zdravotní a psychický stav. Prezidentského křesla se odmítl vzdát. V roce 1989 pak sice opustil i přední pozici ve státě, své politické přesvědčení ale, jak již bylo zmíněno, neopustil nikdy.

⁵⁶ FORMÁČKOVÁ, Marie. V hlavní roli Gustáv Husák. FUTURA BVD, 2009., s. 97.

2.1.2 Gustáv Husák a projevy

Husáka a jeho řečnický styl velmi ovlivnil životní osud, mimo jiné i vysokoškolská studia. Vyjímal se skvělou schopností formulovat myšlenky, orientovat se v krizových situacích či vystihnout podstatu věcí. „*Vyjadřoval se dost stroze, řekl bych jako advokát, a perfektně všechno formuloval. Dokázal ve veřejných projevech strhnout, byl ohnivým řečníkem.*“⁵⁷ Bohužel nejenom na myšlení, ale i na jeho rétorické schopnosti měl velký vliv zdravotní stav, který se razantně zhoršoval.

Husák byl schopným rétorem. Projevy přednášel ve slovenštině i češtině, neměl pevně dáno, kdy bude hovořit kterým jazykem, zhruba polovina novoročních projevů byla česky, druhá slovensky. První přednesy v českém jazyce působily křečovitě, stávalo se, že Husák kombinoval slovenská a česká slova (tvořil tak vlastně kalky). Pokud si poslechneme postupně všechny Husákovy projevy, musíme usoudit, že je zde velký posun především v české výslovnosti, s největší pravděpodobností se mu někdo odborně věnoval. My se dále budeme věnovat podrobněji projevu z roku 1989, ten proběhl ve slovenštině.

Gustáv Husák přednášel novoroční projevy na Pražském hradě v takzvaném Společenském salonu. Seděl při tom za stolem, od kterého sváteční slova přednášeli před ním i Edvard Beneš nebo Emil Hácha.

S publikem sdílel celkem patnáct novoročních poselství, přičemž délkou proslovů patřil mezi nejstručnější prezidenty. Kratší projevy měl pouze Miloš Zeman, Václav Klaus a v letech 1972 až 1974 Ludvík Svoboda. Délka jeho výstupů byla každý rok obdobná.

Všechny jeho projevy měly totožnou strukturu, která byla pouze naplněna různými informacemi. Ovšem i ty si byly často velmi podobné. Témata, ke kterým se nejčastěji vyjadřoval, bylo úspěšné budování socialistického státu, kvalita životní úrovně v naší zemi, mír, oslava pracovitého lidu.

*„Díky obětavé a poctivé práci obrovské většiny našich pracujících mohli jsme i v minulém roce pokračovat ve zvyšování životní úrovně, v upevňování naší měny, růstu reálných příjmů obyvatelstva, jeho dobrého zásobování potravinářskými a průmyslovými výrobky, v zabezpečování sociálních a životních jistot našich občanů.“*⁵⁸

⁵⁷ FORMÁČKOVÁ, Marie. *V hlavní roli Gustáv Husák*. FUTURA BVD, 2009., s. 21.

⁵⁸ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1976

Nyní se v naší práci budeme podrobněji zabývat projevem Gustáva Husáka, který byl přednesen 1. ledna 1989. Byl to patnáctý proslov v řadě a zároveň poslední projev, který Husák jako prezident pronesl. Také byl tento projev druhý nejkratší (stručnější byl už jen o rok dříve). Proslov přednášel ve slovenštině, my si pro usnadnění rozboru dovolíme použít český překlad.

„Drazí spoluobčané, vážené soudružky a soudruzi,

na prahu nového roku 1989 vás všechny srdečně zdravím jménem nejvyšších politických a státních orgánů i jménem svým. Přeji vám a vašim rodinám, abyste tento rok prožili ve zdraví a pohodě, aby se vám dařilo v práci a osobním životě.“⁵⁹

Gustáv Husák, podobně jako jeho předchůdci, začínal své novoroční projevy vždy obdobnou frází. Dbal při tom na tradiční oslovení „soudruh“ a „soudružka“. Poprvé se objevilo již v padesátých letech, konkrétně to byl Klement Gottwald, kdo zahájil tradici oslovování i ve svátečních projevech, nejenom v úřední a běžné denní komunikaci. První ze svých proslovů ještě zahajoval slovy „Drazí spoluobčané!“, soudruhy a soudružky oslovoval až od roku 1951, kdy se tento pozdrav již začínal stávat běžným.

„Ze všech řečnických žánrů bývají příležitostné řeči laděny nejosobněji...Nezbytně bývají uvedeny oslovením, které by mělo respektovat určité společenské zvyklosti.“⁶⁰

Kdybychom pátrali v historii, kde se takové oslovování vůbec poprvé objevilo, museli bychom se vrátit do Francie do roku 1789. Během Velké francouzské revoluce se mezi lidmi užívalo oslovení *camarade* (překládat jej můžeme jako „příslušník komory“), bylo tomu tak především mezi levicově smýšlejícími osobami. V Sovětském svazu se zase v podobných situacích užívalo *товарищ* (*tovarišč*), překládalo se jako „společník, kamarád, kolega“. Po Říjnové revoluci si taková tradiční a unifikovaná oslovení převzali bolševici a k nám se dostalo po roce 1948, kdy „soudruh“ a „soudružka“ nebyla oslovení pouze mezi členy KSČ, ale stala se oficiálním oslovením i na úřadech. Zpravidla se k tomu vázalo tykání.

V proslovu vidíme, že Husák nejprve oslovuje kolektiv, poté ženy a nakonec muže, jako první tak přistoupil na novou komunikační normu. Antonín Novotný ještě volil opačné pořadí, nejprve zdravil muže, potom až ženy, po něm funkci prezidenta vykonávající Ludvík Svoboda toto tradiční oslovení neužíval vůbec.

Po oslovení Husák zdraví lid nejprve jménem politických a státních orgánů, až na posledním místě jménem svým. Zdůraznil tak velký vliv komunistické strany. V dřívějších proslovech,

⁵⁹ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1989

⁶⁰ KRAUS, Jirí. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010., s. 126.

ještě v roce 1987, vítal posluchače konkrétněji, nejprve jménem ústředního výboru KSČ, ústředního výboru Národní fronty, dokonce i jménem vlády. Po tom, co již nevykonával funkci generálního tajemníka KSČ, tuto dlouholetou tradici ukončil. Hned v úvodu jsou také vyslovena přání do nového roku.

Po oficialitách Husák lid spravuje o dění na zasedání ústředního výboru (konkrétně se jednalo o dvanácté zasedání), nemluví tak tedy v první řadě o činech svých či činech lidu, ale o událostech stranických. Prostřednictvím prezidenta k lidu promlouvá ÚV KSČ, Husák se jeví jako zprostředkovatel této komunikace.

Od začátku vnímáme vysokou formalitu projevu, po prozkoumání všech proslovů také můžeme usoudit, že se zachovávala jednotná forma. V prvních projevech se Husák snažil o obměnu a osobitost, bylo tomu tak kupříkladu v projevu z roku 1977, kde na závěr pronesl: „*V mém rodném kraji si dobří lidé k novému roku navzájem přáli, aby pole kvetlo žitem, dvůr dobyt看em a dům dobrým zdravím, aby od nejmladšího po nejstaršího hlava nezabolela. To přeji i vám, drazí spoluobčané.*“⁶¹ Pokusil se vložit takový pozdrav, na který byl dle jeho slov zvyklý z domova. Ačkoliv byl v počátku své politické kariéry velmi zapáleným řečníkem (někdy se dokonce říká, že byl plamenný), z pozdějších projevů se i tyto vlastnosti vytrácí. Objevují se názory, že na Husáka měl i v tomto vliv komunistický režim, který i jemu diktoval, co smí a nesmí vyslovit, později dostával již připravené proslovy, které pouze přednesl, a tak je možné, že tím i ztratil své pověstné nadšení, že jeho vyvolený režim ho v tomto „udusal“.⁶²

Pro Husáka a dlouhou řadu dalších totalitních projevů je typické upozorňování na fiktivního nepřítele. Tím jsou především jiné režimy a ideologie. Bylo tomu tak například v projevu z roku 1979, kde Husák říká: „*Ve světě dosud působí agresivní síly imperialismu a reakce, které se všemi prostředky snaží zvrátit vývoj směřující k uvolňování mezinárodního napětí.*“⁶³ V proslovu o deset let později podobné tendence nejsou tak silné. Řečník spíše než kdy jindy vnímá touhu po změně ve společnosti. Zmiňuje socialistické země toužící po inovacích a konstatuje, že i u nás se tyto tendence sledují, není zde odmítavý postoj, jako tomu bylo v předchozích letech.

„*Všechny socialistické země hledají v podmínkách současné etapy vědeckotechnické revoluce, a s tím spojeného hospodářského rozvoje, nové cesty, metody práce, formy řízení.*“

⁶¹ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1977

⁶² Husák, Havel, Klaus: *Novoroční prezidentské projevy v proměnách doby* [online]. Praha, 2012 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: file:///C:/DPTX_2010_1__0_292119_0_93710.pdf. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

⁶³ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1979

V Československu tyto procesy, zejména v Sovětském svazu, pozorně sledujeme. Využíváme toho, co je možné uplatnit také v našich podmínkách.“⁶⁴

Nacházíme zde jediný projev nesouhlasu, který je ale naformulován velice jemně jako „*trvajících složitost a protikladnost situace ve světě*“.

I v dalších částech projevu ale Husák velmi dbá na utužování kolektivního vědomí. Zatímco Havel vystupuje individuálněji, sám sobě stanovuje úkoly a cíle, hodnotí a bilancuje, Husák je i nadále tlumočnickem strany, mnohokrát v projevu zmiňuje její sjezdy a povinnosti z nich vycházející. Jednotlivec zde nefiguruje, vše je ponecháno na komunistické straně, jak je také zmiňováno v proslovu z prvního ledna 1989. Strana bilancuje události minulého roku, hodnotí výrobu, ekonomickou stabilitu i stanovuje úkoly.

„Cílem naší společnosti je všestranný rozvoj člověka, zajištění jeho životních a sociálních jistot, důstojného postavení hospodáře v naší zemi. XVII. sjezd jako hlavní úkol stanovil urychlení ekonomického rozvoje.“ ⁶⁵

Tehdejší prezident zde zmiňuje významné představitele stranické moci v zemi, jmenuje tajemníka ústředního výboru KSC Miloše Jakeše, který ho vystřídal v roce 1987 ve funkci, a také vzpomíná předsedu vlády ČSSR Ladislava Adamce (oba dva tradičně tituluje jako soudruhy). Husák přibližuje lidu jejich úvahy z dvanáctého zasedání ústředního výboru, kde hodnotili situaci v zemi, především demokratizační snahy a zdokonalování politického systému, tím byla připuštěna nedokonalost komunistického režimu.

Stejně tak se zde nehovoří pouze o Čechách a Slovácích a o Sovětském svazu. Husák daleko otevřeněji mluví o nutnosti mezinárodní spolupráce, především v oblasti hospodářství. Naše výrobky by se měly dostávat na mezinárodní trhy a čelit tam konkurenci. Mělo by se dbát na zvýšení efektivity a kvality práce, zapojení technologií do výroby a celkové navýšení úrovně a kvality vyprodukovaných výrobků. To vše přinese benefity pro celou společnost.

„Uskutečnění hospodářské a společenské přestavby považujeme za nevyhnutelný a nezvratný proces. Je to základní předpoklad k dosažení kvalitativně vyšší úrovně rozvoje socialistické společnosti.“ ⁶⁶

Husák zde zdůrazňuje nutnost podporovat spolupráci mezi národy, odstraňovat napětí a dbát na mír a bezpečnost. Docílit bychom toho mohli pomocí vzájemného dialogu, který, jak sám

⁶⁴ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1989

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

s proslovu zdůrazňuje, je plně podporován i tehdejším vedením státu.

Prezident dále spravil posluchače o pořádání osmnáctého sjezdu KSČ, kde se má projednávat další směřování země. Toto setkání neinicioval prezident, ale vzešlo ze zasedání ústředního výboru. Stejně tak prezident přenechal uvažování o další perspektivě naší země na toto tradiční setkání strany. Pravomoci a moc tedy byla opět dělena mezi stát a stranu.

Husák ve svých projevech vzpomínal na významné osobnosti a historické události. Toto neopomněl ani v novoročním projevu roku 1989. Vhled do historie byl pojat subjektivně. Mnichovskou dohodu vnímal negativně, rok 1948 byl naopak podle Husáka velkým vítězstvím.

„V minulém roce jsme si připomněli významné etapy našeho národního, státního a společenského života: sedmdesát let od vytvoření společného státu Čechů a Slováků, padesáté výročí hanebné mnichovské dohody, čtyřicáté výročí vítězství dělnické třídy a pracujícího lidu v únoru 1948, jímž se otevřela cesta budování socialismu.“⁶⁷

Historie by pro nás měla být inspirací a poučením.

Častým tématem v projevech Gustáva Husáka je také zahraniční politika. Většinou se soustředil primárně na budování spolupráce se Sovětským svazem, tentokrát jeho výsadní postavení také zdůraznil, ale dle jeho slov by spolupráce měla probíhat všemi směry, se všemi zeměmi. Měli bychom spolupracovat se státy bez ohledu na jejich politické zřízení či ideologie. Mluví dokonce o celoevropské spolupráci, pro jejíž vývoj by měly být svolávány konference, kterých bychom se aktivně účastnili. Stále ale připomíná, že strůjcem míru a jeho největším ochráncem je Sovětský svaz.

I když Husák apeloval na nutnost dialogu a spolupráce s celým světem, Sovětský svaz zmíní v projevu čtyřikrát, naposledy v úplném závěru, kde dbá na připomenutí vazeb s tamějším lidem, dokonce je připodobňuje ke členům rodiny.

„Z celého srdce zdravíme bratrský sovětský lid, národy dalších socialistických zemí, všechny přátele Československa ve světě.“⁶⁸

Úplný závěr novoročního projevu roku 1989 Gustáv Husák věnuje přáním občanům země, která již zmiňoval v úvodu. Díky tomu tušíme, že se blíží závěr projevu, ačkoliv to explicitně nesděljuje (v některých předchozích projevech je na konci explicitní formulace „na závěr mého projevu.“). I závěry, stejně jako celé proslovy, koncipoval Husák každý rok obdobně. Vracel

⁶⁷ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1989.

⁶⁸ Tamtéž.

se zde právě na úvod svých řečí, občany opět přímo oslovoval a předával přání do příštího roku. Zajímavé je, že v první řadě zde přeje zdraví, radost, spokojenost, a práce, která je celou dobu vyzdvihována, je téměř v závěru poselství.

„Ještě jednou vám všem přeji hodně zdraví, radosti, spokojenosti a úspěchy v práci, aby se nám dařilo uskutečňovat společné záměry, aby dále vzkvétala naše vlast – Československá socialistická republika.“⁶⁹

Lingvistika

Podívejme se na jazykovou stránku projevu Gustáva Husáka z roku 1989.

Pokud bychom se zaměřili na volbu slovních druhů, velmi častá jsou v Husákově projevu adverbia (*kvalitativně, kriticky, zbytečně*). Ve většině případů mají hodnotící charakter.

Básnických prostředků zde moc nenajdeme, volil velmi strohý právnícký jazyk. V tomto projevu jsme se ale setkali například s eufemismem (*„trvajících složitost a protikladnost situace ve světě“*). Nesmíme zapomenout ani na zájmena, konkrétně na zájmeno „náš“. Toto slovo v různých obdobích se v projevu objevuje sedmáctkrát. Nejčastěji potom ve spojení s podstatnými jmény „kontinent, občané, společnost, vlast, práce“. Dalším oblíbeným je pak také podstatné jméno „práce“ a slova, která ho mají ve svém kořenu. Zde jsme se dopočetli k číslu patnáct. Pro porovnání, v projevu, který další rok přednesl Václav Havel je takové slovo pouze dvakrát. Neméně frekventované slovo v projevu z roku 1989 je „společnost“ a všechny jeho obměny, které zda nacházíme šestnáctkrát, u Havla třikrát.

Pokud bychom se zaměřili na volenou slovní zásobu, Husák užívá především odborné výrazy, které mají často kořeny v cizích jazycích (*„intenzifikace, globální“*). Jedno z mála emocionálně zabarvených slov je vysloveno v souvislosti s mnichovskou dohodou, kdy Husák říká, že to bylo „hanebné“. Slovní zásoba i stručnost sdělení na nás působí, jako by byly texty úřednické povahy, čemuž napomáhá i větná struktura. Minimálně užívá věty jednoduché, daleko častěji formuluje souvětí, která se skládají z jedné věty hlavní a dvou až tří vět vedlejších. Syntax Husákova projevu není příliš jednoduchá. Často užívá i několikanásobné větné členy.

Autor si také hraje s konotacemi slov, což přináší již zmiňovaná propaganda. Je tomu tak v situaci, kdy hovoří o historických událostech. Ty, které komunistický režim vnímal jako přínosné, popisoval pomocí pozitivně laděných slov, automaticky tak byly vnímány pozitivně i hodnocené příhody. A naopak to probíhalo obdobně. Události, které režim nevnímal dobře, byly

⁶⁹ Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1989.

tlumočeny skrze slova s negativní konotací. Toto celé působilo velmi emocionálně. („*sedmdesát let od vytvoření společného státu Čechů a Slováků, padesáté výročí hanebné mnichovské dohody, čtyřicáté výročí vítězství dělnické třídy a pracujícího lidu v únoru 1948, jímž se otevřela cesta budování socialismu“).*

Faktory ovlivňující řečníka

Zaměříme se nyní v krátkosti na objektivní a subjektivní faktory ovlivňující Husáka. Z objektivních faktorů bychom jako důležité jmenovali především proces tvorby projevů. Texty byly připraveny, většinou byl autorem někdo jiný a Husák se tak stal pouhým tlumočnickem. Projevy měly monologickou povahu, nebyla zde snaha o komunikaci s diváky. Posluchači sice byli v úvodu a závěru oslovováni, nebyly jim ale pokládány žádné otázky, ani řečnické, které by publikum aktivizovaly a nutily k zamyšlení. Jistě ho také ovlivnila doba, ve které projevy pronášel. Proslovy podléhaly cenzuře a korektuře, vlastní iniciativa nebyla žádoucí, na tvorbě projevu se podílel celý tým lidí.

Subjektivně pak Husáka ovlivnil především jeho rapidně se zhoršující zdravotní stav, který byl neodmyslitelně spjat i s jeho vyšším věkem. Vliv mělo ale i jeho vysokoškolské právnické zaměřené vzdělání, které působilo především na rétorické schopnosti a volenou slovní zásobu.

Psychologie

Pro to, abychom správně porozuměli řečníkovi, hodí se i podrobnější pohled na psychologické aspekty textu. Zde k analýze využijeme transakční analýzu, které jsme se podrobněji věnovali již v teoretické části. Nyní budeme aplikovat získané poznatky.

Husák ve svém projevu z roku 1989 volil oba typy transakce, transakci Rodič – Dítě i transakci Dospělý – Dospělý. Pro postavu rodiče je typické hojné využití modálních sloves. Husák jich v projevech užíval minimum. Rodič se v jeho projevu vyskytuje spíše prostřednictvím častých hodnocení, která jsou vyjádřena prostřednictvím adverbii. Husák také neprojevuje žádné náznaky pochybností. Je si jist fungováním země, zdůrazňuje to, co obvykle, tedy důležitost práce, nemá potřebu hledat jiná východiska.

Lasswellovské komunikační schéma

Novoroční projev 1. ledna 1989 přednáší Gustáv Husák, tehdejší prezident země. Hovoří sice on, tušíme ovšem, že projev byl předem připravený někým jiným, dalo by se tedy říci, že spíše než o projev Husáka, se jedná o projev Ústředního výboru Komunistické strany, který za textem s největší pravděpodobností stál. Slova jsou přednášena ke všem obyvatelům země, dokonce je

vzpomenuto i na ty, kteří žijí mimo hranice státu. Prezident promlouvá o nutnosti spolupráce na úrovni mezilidské, ale i na nadnárodní úrovni, je nutná celosvětová spolupráce států, přičemž cílem je především dosažení míru. Komunikačním kanálem byla televize, projev byl vysílán v hlavním vysílacím čase, před osmou hodinou večerní, kdy u obrazovek vystoupení prezidenta očekávalo nejvíce diváků. Lidé měli celistvý audiovizuální zážitek. Viděli svého dlouholetého prezidenta, který ale nebyl v dobré kondici. Poslední novoroční projevy byly občas parodovány, poselství, která se skrze ně snažil Husák předávat, neměla velký vliv na širokou veřejnost, efekt komunikace tedy nebyl nijak markantní. Situace, ve které byl projev pronášen byla pro novoroční projevy typická, jednalo se o první den nového roku, během kterého přišel politický převrat. Již v době, kdy Husák přednášel tento projev, byly cítit revoluční snahy mezi lidmi, situace pro něj a jeho totalitní projevy nebyla příznivá. Úmysl byl jednoduchý, a to sice přesvědčit lid, že i stát pod vládou Komunistické strany může přistoupit na změny, nemusí se strnule držet dávných zvyklostí. Snažil se dokázat, že i naše země je otevřená komunikací s jinými státy světa, že stojíme o dialog. Důsledek nebyl pro Husáka nejpozitivnější. Obyvatelé země jeho slovy nebyli přesvědčeni, revoluční snahy neustále posilovaly a vše vygradovalo v Sametovou revoluci. Ačkoliv se Husák připravoval na další novoroční projev i v roce 1990, místo toho pár týdnů před tím přednesl projev abdikací.

2.2 Václav Havel

2.2.1 Osobnost a život

Václav Havel vstoupil do dějin jako poslední prezident Československa a první prezident České republiky. Také je možná nejvýraznější a nejznámější osobností, která se aktivně angažovala během událostí a politických změn v roce 1989. Oproti Gustávu Husákovi Havel nikdy nevstoupil do žádné politické strany a snažil se si od politiky, i přes svou vysokou státnickou funkci, držet odstup. Pokoušel se prezidentský post vykonávat odlišně od svých předchůdců. Otevřeně o sobě prohlašoval, že není politikem, ani jím být nikdy nechtěl.⁷⁰ Také se nechal v jednom z rozhovorů s Karlem Hvižďalou slyšet, že je především autor.

„Jsem spisovatel a své poslání jsem vždycky chápal jako povinnost říkat pravdu o světě, v němž žiju, vypovídat o jeho hrůzách a mizérii, tedy spíš varovat než dávat návody. Navrhovat něco lepšího a uvádět to v život, to je spíš úkolem politika – a já politikem nikdy nebyl a nikdy ani být nechtěl.“⁷¹

Narodil se v roce 1936 (tou dobou například už Husák aktivně fungoval v KSČ) do známé pražské rodiny. Právě jeho buržoazní původ ho velmi ovlivnil. Otec i dědeček byli osobnostmi neodmyslitelně spjatými s kulturním i politickým životem let dvacátých až čtyřicátých. Podíleli se například na vzniku významných budov v Praze, dědeček stál u zrodu paláce Lucerna, otec vystavěl mimo jiné Barrandovské terasy. Sám Havel říkal, že poměry, ze kterých pocházel, ho velmi formovaly.

„Můj dětský pocit vyřazenosti z celku či lability mého zakotvení v něm (rozvinutý později, po vítězství komunismu, zkušeností trvalého terče takzvaného třídního boje, tedy opět zkušeností nezaviněné vyřazenosti) nemohl neovlivnit úhel mého pohledu na svět – pohledu, který je vlastně i klíčem k mým hrám.“⁷²

Havel měl odmalička vztah spíše k humanitním oborům, k literatuře obzvlášť. Už jako malý chlapec údajně četl Peroutku, Čapka či Masaryka, který ho svým humanismem velmi ovlivňoval a často se k němu ve svých textech odkazoval.⁷³

Bohužel mu právě kvůli jeho původu nebylo povoleno studium humanitních věd, a tak nastoupil

⁷⁰ HAVEL, Václav. *Dálkový výslech: (rozhovor s Karlem Hvižďalou)*. 2. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, s. 9.

⁷³ Tamtéž, s. 25.

na dopravní fakultu Českého vysokého učení technického, kde ale po dvou letech studia vzdal a nikdy nedokončil. Nevyhnul se ani povinné vojně, po jejímž absolvování se konečně dostal k práci, která se alespoň blížila tomu, co od mala obdivoval. Získal totiž zaměstnání v divadle, konkrétně dělal jevištního technika a kulisáka v divadle ABC, později v Divadle Na Zábradlí.

Období šedesátých let přineslo velkou vlnu uvolnění. Částečně vymizela cenzura a podmínky pro život „nepohodlných“ osob, kterou Havel beze sporu byl, se zlepšily. Dokonce mu bylo umožněno dálkově vystudovat DAMU, obor dramaturgie. V době, kdy dokončoval studia právě druhá Havlova domácí scéna mu dala poprvé vyniknout co by autorovi divadelních her. V roce 1963 zde byla uvedena jeho prvotina *Zahradní slavnost*.⁷⁴

Postoje pozdějšího prezidenta ale s utužováním režimu ke konci let šedesátých přestaly být žádoucí, ba právě naopak. Havel za své svobodné vyjadřování byl dokonce třikrát vězněn a za mřížemi strávil v součtu bez mála pět let.

Po roce 1968 nastaly pro Václava Havla velmi bouřlivé časy. Podepsal spolu s dalšími sto padesáti spisovateli a kulturními osobnostmi otevřený dopis ÚV KSČ ohledně demokratizačního procesu. Hned v dalším roce společně s Ludvíkem Vaculíkem vytvořil petici *Deset bodů* adresovanou tehdejší vládě ČSSR a ústřednímu výboru KSČ. Hlavní myšlenkou bylo odmítání normalizace. Tvůrci, signatáři a podporovatelé tohoto dokumentu byli perzekuováni a soudně stíháni pro podvracení republiky. V sedmdesátých letech se pokoušel navázat alespoň korespondenčně komunikaci s Gustávem Husákem, odeslal mu velice kritický dopis.⁷⁵ Také byl iniciátorem Charty 77 a jedním z jejích prvních mluvčích.

Ani revoluční rok 1989 nebyl z počátku k Havlovi příznivý. V průběhu roku byl dvakrát vězněn, podruhé byl propuštěn kvůli vážným zdravotním komplikacím. Vše se začalo obracet až v listopadu. Jako vedoucí osobnost Občanského fóra byl po abdikaci Gustáva Husáka těsně před koncem roku zvolen Federálním shromážděním novým československým prezidentem. Jeho nejsilnějším soupeřem byl tehdy Alexander Dubček. Havel ale oplýval popularitou na západě, což v tehdejší státě mělo velký vliv, a navíc oproti Dubčekovi působil při projevech na veřejnosti duchaplněji, energičtěji a často byl považován za morální vzor. Až o půl roku později v roce 1990 byl po demokratických volbách ve své funkci potvrzen i novým Federálním shromážděním.

⁷⁴ LOUŽEK, Marek. *Českoslovenští a čeští prezidenti*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, [2003]. Sborník textů., s. 37.

⁷⁵ HAVEL, Václav. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. Vyd. 3., (v ČSFR 2.). Praha: Lidové noviny.

S výjimkou pár měsíců, kdy se rozpadla federace, strávil pak Václav Havel na hradě třináct let, z toho dvě pětiletá funkční období stál v čele samostatného českého státu. Nadšení z nového prezidenta, které Havel zažíval v polistopadových dnech ovšem pomalu ustávalo. Velké kritiky se mu dostalo po provedení rozsáhlé amnestie v roce 1990, kterou on sám hodnotil jako skutečně velkorysou, ale nutnou, aby se dokázalo, že se mění poměry a komunistická justice se vším, co jí bylo vlastní, je již minulostí.⁷⁶ Napomohla tomu politická krize v roce 1997, kdy se po kauze s financováním Občanské demokratické strany rozpadla tehdejší vláda Václava Klause a nastoupila vláda Josefa Tošovského. Havel v té době každodenní politické dění poprvé ostře kritizoval, a i to ovlivnilo výsledek prezidentské volby v roce 1998. Václav Havel sice mandát obhájil, ale již ne tak drtivě, jako tomu bylo poprvé, navíc se na něj začala snášet vlna kritiky. K lítosti občanů bylo navíc u prezidenta odhaleno nádorové onemocnění plic, a tak se více než své prezidentské funkci musel věnovat záchraně vlastního života. Negativně také bylo vnímáno uzavření nového manželského svazku s herečkou Dagmar Veškrnovou, což následovala krátce po úmrtí první Havlovy ženy Olgy. V úřadu ale i přes všechny zádrhele setrval až do roku 2003, kdy ho nahradil Václav Klaus.

Ani po odchodu z vrcholné politiky Václav Havel nemlčel. Nadále se vyjadřoval k palčivým problémům. Ve světě sklízel jedno vyznamenání a uznání za druhým, především za úsilí při hájení lidských práv. V naší domovině odkaz bývalého prezidenta a bojovníka za samostatnost české země začal být diskutovaný a mnohými obdivovaný až po jeho smrti v roce 2011.

2.2.2 Václav Havel a projevy

Styl, jakým Havel psal, nejenom svá literární díla, ale i politické projevy, byl velmi originální. Vycházel mimo jiné z jeho celoživotní lásky k literatuře, kde hledal inspiraci. Některé z jeho projevů dokonce svým stylem připomínají literární díla, divadelní hry. Sám o sobě říkal, že psal od chvíle, co se naučil rozeznávat písmenka. Ve dvaceti letech začal aktivně publikovat články v divadelních a literárních periodikách, psal i odborné statě.

U Havlových předchůdců bylo časté, že proslovy netvořili sami, ale připravoval jim je někdo jiný. Mluvčí prezidenta z let 1992 až 2003 Ladislav Špaček v jednom z rozhovorů řekl: „*Václav Havel byl na své projevy hrdý, bral je nejen jako filozofické nebo politické dílo, ale jako literární dílo a nikdy by nečetl důležitý projev, který by si nenapsal sám.*“⁷⁷ Václavu Havlovi pár projevů

⁷⁶ HAVEL, Václav. *Prosím stručně: rozhovor s Karlem Hvižd'adou, poznámky, dokumenty*. Praha: Gallery, 2006.

⁷⁷ NEKVASILOVÁ, Lucie. *Husák, Havel, Klaus: Novoroční prezidentské projevy v proměnách doby* [online]. Praha, 2012 [cit.2018-07-08]. Dostupné z:file:///C:/Downloads/DPTX_2010_1__0_292119_0_93710.pdf. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

připravil tehdejší zaměstnanec jeho kanceláře Jiří Šitler. Havel měl ale údajně při předčítání takových slov výčitky svědomí, a i na způsobu prezentace bylo znát, že Havel slova neprožívá tolik, jako když se jedná o jeho autorský text.

K napsání projevu Havel potřeboval specifické podmínky, především dokonalý klid na přemýšlení a produkci filosofických myšlenek. To vše bylo skvěle splněno v Lánech nebo na jeho chalupě na Hrádečku, kde také většina projevů, ale i literárních děl, vznikla. V jednom z rozhovorů Špaček říkal, že Havlovi vadilo psaní v kanceláři a náročné pro něj bylo i vytvořit projev na objednávku. Tvrdil, že jako spisovatel může tvořit ve chvíli, kdy ho navštíví múza, a ne v moment, kdy si o to někdo zažádá. Stejně tak nebyl nikdy technicky zdatný a psaní na počítači pro něj bylo nepřirozené. „*Základní funkce si Václav Havel pod vedením Vladimíra Hanzela, počítačového odborníka, osvojil, ale stejně se mu stávalo, že napsal několik stran pracně vytvořeného textu a ten se najednou z počítače „ztratil.*“⁷⁸

Jak již bylo zmíněno, Václav Havel přistupoval k projevům jako k literárním dílům. Po dokončení je dával k náhledu obvykle čtyřem lidem, mezi nimiž byl například právě i jeho tehdejší mluvčí Ladislav Špaček. Podněty k opravám gramatických či stylistických chyb přijímal, jiné zásahy ne, narušovaly by mu text tak, jak ho on sám původně zamýšlel. V případě Havlových projevů se tady skutečně ve většině případů jednalo o autorská umělecká díla.

Novoroční projevy byly pro Havla extrémně důležité. Sám říkal, že je to zcela výjimečná příležitost pro prezidenta, aby se sám prezentoval bez toho, aniž by mu byly kladeny otázky či byl přerušován skákáním do řeči. Velkou devízu novoročních projevů viděl v tom, že mají velkou sledovanost, u televizorů se nachází většina obyvatel.

Své proslovy Havel připravoval dlouhodobě, již od začátku prosince. Měl několik variant textů, různé teze, které konzultoval se svým týmem. Dával kolegům přesný termín, do kdy mohou přicházet se svými podněty a mají šanci do proslovu zasáhnout. Ve chvíli, kdy skončila doba na připomínky, Havel několik dní v separaci tvořil finální podobu textu.

Byl v této práci velmi precizní. Částí, na které si dával záležet nejvíce, byl úvod. Začínal ku příkladu řečnickými otázkami, na které potom v rámci dalších částí projevů hledal odpovědi. Bylo tomu tak například i v roce 1996, kdy zahajoval proslov slovy: „*Vážení spoluobčané, jsme, či nejsme spokojeni s vývojem v naší zemi? To je otázka, nad kterou se spolu s vámi každoročně zamýšlím.*“⁷⁹ Jiný styl úvodu, kdy zase s diváky komunikoval jako s rodinou či

⁷⁸ ŠPAČEK, Ladislav. *Deset let s Václavem Havlem*. Praha: Mladá fronta, 2012., s. 77.

⁷⁹ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1996.

blízkými přáteli, zvolil v roce 1997. Byl zasažen osobní tragédií, smrtí první manželky. Bohužel se také extrémně zhoršil jeho zdravotní stav. Úvod projevu pro rok 1997 zněl: „*Milí spoluobčané, dovolíte-li, začal bych tentokrát trochu osobněji. V roce, s nímž jsme se právě rozloučili, jsem se dvakrát ocitl tváří v tvář smrti. Poprvé, když si přišla pro bytost mi nejbližší, a podruhé, když nedávno kroužila kolem mého nemocničního lůžka.*“⁸⁰

Jindy zase proslov zahájil krátkou filosofickou úvahou, jako třeba v roce 2001: „*Milí spoluobčané, nejsem asi zdaleka jediný, kdo se občas diví světu, jenž ho obklopuje, propadá pocitu, že tomuto světu přestává rozumět, a pochybuje o dobrém smyslu mnoha věcí, jež určují jeho pohyb.*“⁸¹

Nyní už se ale podíváme na úvod, později i na zbytek, vůbec prvního projevu Václava Havla z postu prezidenta země. Psal se rok 1990. Havel pak přednesl dalších dvanáct novoročních projevů. Tento první byl jedním z nejdelších, rozhodně je ale ten nejznámější. Vybrali jsme ho k hlubšímu prozkoumání především proto, že časově sice na projev Gustáva Husáka z roku 1989 navazuje, myšlenkou, atmosférou a dalšími hledisky se však absolutně odlišuje. Díky tomu budeme lépe vnímat rozdíly mezi prezidentem demokratickým a totalitním.

„*Milí spoluobčané,*

čtyřicet let jste v tento den slyšeli z úst mých předchůdců v různých obměnách totéž: jak naše země vzkvétá, kolik dalších miliónů tun oceli jsme vyrobili, jak jsme všichni šťastni, jak věříme své vládě a jaké krásné perspektivy se před námi otevírají. Předpokládám, že jste mne nenavrhlí do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal. Naše země nevzkvétá.“⁸²

Slova o tom, že naše země nevzkvétá nejsou cizí snad nikomu v naší zemi. Jedná se o první demokratický projev prezidenta po dlouhých letech v totalitě. To s sebou neslo i potřebu bilancovat a hodnotit předchozí roky, především rok 1989 a všechny události kolem Sametové revoluce. V tomto novoročním projevu, více než kdy jindy, také Havel přednášel filosofické myšlenky o možné budoucnosti naší země.

Můžeme pozorovat, že již zahajovací část projevu se nejenom od Husáka, ale od většiny Havlových předchůdců liší. Oslovování soudruzek a soudruhů bylo nahrazeno slovem „spoluobčané“. Toto konkrétní slovo na počátku projevu použil minimálně jednou každý z prezidentů, většinou jej doplnili dalšími přízvisky, aby uvítací formule byla košatější. Havel

⁸⁰ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1997.

⁸¹ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 2001.

⁸² Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990.

si postačil se dvěma slovy, výjimkou byl rok 1999 a 2002.

Krátce po přivítání posluchačů následuje první kritika komunistického režimu, Havel zde hodnotí situaci, říká, že zástupci předchozího režimu lhali. Zároveň ale Havel sám v sobě shledává příležitost jiné budoucnosti, odklon od dříve fungujících zvyklostí, napoví nám skutečnost, že si tehdejší prezident uvědomoval, jak stát fungoval dříve a hleděl na to kriticky. Vidíme to především v části, kde Havel říká, že se nestal prezidentem, aby lhal, jako tomu často bylo v minulém režimu.

Jak jsme již zmiňovali, Havel se hned v úvodu svého prvního poselství ostře vymezil proti předchozímu režimu. Parafrázoval promluvy svých předchůdců, aby je pak obratem tvrdě odmítl. Volil při tom pro politika ne zcela typickou slovní zásobu, zde se opět projevil jeho spisovatelský potenciál. Například slovo „lhát“ by totiž politik užil málokdy. V této oblasti je slovo lež chápáno velmi negativně, spíše až hanlivě. Politici mnohem častěji volí spojení „nemluvit pravdu“. Proti těmto zvyklostem se Havel od počátku politické kariéry otevřeně stavěl. Kritiku takových praktik dokonce přednesl v novoročním projevu roku 1991. *„Bývaly doby, kdy mohl prezident na Nový rok přečíst týž projev, který četl před rokem, a nikdo by nic nepoznal. Ty doby našťěstí pominuly.“*⁸³

Po velkolepém úvodu následují v projevu další odstavce plné kritiky socialistického režimu. Oproti předchůdcům nenásledoval výčet úspěchů a událostí předchozího roku. Havel zde poskytuje jemný a nekonkrétní vhled do oblastí, které byly zasaženy a vlivem komunismu poničeny, degradovány (v pozdějších projevech je také daleko konkrétnější, pouze zde si dovoluje spíše filosofická zamyšlení). Zprvu se zaměřuje na oblasti materiální povahy, jako je průmysl, vliv výroby na ekologii a mimo jiné úroveň života v našem státě. *„Stát, který se nazývá státem dělníků, dělníky ponižuje a vykořisťuje. Naše zastaralé hospodářství plýtvá energií, které máme málo. Země, která mohla být kdysi hrdá na vzdělanost svého lidu, vydává na vzdělání tak málo, že je dnes na dvaasedmdesátém místě na světě. Zkazili jsme si půdu, řeky i lesy, jež nám naši předkové odkázali, a máme dnes nejhorší životní prostředí v celé Evropě. Dospělí lidé u nás umírají dřív, než ve většině evropských zemí.“*⁸⁴

Postupně se ale uchyluje i k hodnocení oblastí nemateriálního světa. Tyto zásahy hodnotí jako daleko závažnější. Mluví o zkáze morálního prostředí, o tom, že my sami jsme morálně onemocněli. Také zde zmiňuje úvahy o lásce, k čemuž využívá množství metafor.

⁸³ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1991.

⁸⁴ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990.

„Naučili jsme se v nic nevěřit, nevnímat si jeden druhého, starat se jen o sebe. Pojmy jako láska, přátelství, soucit, pokora či odpuštění ztratily svou hloubku a rozměr a pro mnohé z nás znamenají jen jakési psychologické zvláštnosti, anebo se jeví jako zatoulané pozdravy z dávných časů, poněkud směšné v éře počítačů a kosmických raket.“⁸⁵

V projevu v roce 1990 se Havel obrací k počátkům republiky, vzpomíná na osobnost prvního prezidenta Tomáše G. Masaryka, díky jeho slovům pak i na další velikány naší dlouhé historie. *„Náš první prezident napsal: Ježíš, nikoli Caesar. Navazoval tím na Chelčického i Komenského. Dnes tato idea v nás opět ožila.“⁸⁶* Havel si přál, abychom se alespoň v myšlenkách vrátili do doby kolem roku 1918 a vzpomněli si na tehdejší zásady, k těm bychom se potom měli snažit navrátit. *„Masaryk zakládal politiku na mravnosti. Zkusme v nové době novým způsobem obnovit toto pojetí politiky.“⁸⁷*

Stejně tak Havel nejmenuje sebestředně pouze úspěchy naší země, vzpomíná i na jiné státy, které si prošly podobným osudem a za to, co my máme dnes, musely zaplatit ještě tvrdší daň. Za svobodu totiž dle jeho slov platili my všichni. My bychom jim za to dnes měli být vděční. Motiv vděčnosti je v projevech Václava Havla velmi častý. *„Potoky krve, které protekly v Maďarsku, Polsku, Německu a nedávno tak otřásajícím způsobem v Rumunsku, jakož i moře krve, které prolily národy Sovětského svazu, nesmí být zapomenuty především proto, že každé lidské utrpení se týká každé lidské bytosti. Ale nejen to: nesmí být zapomenuty i proto, že právě tyto velké oběti jsou tragickým pozadím dnešní svobody či postupného osvobozování národů sovětského bloku, tedy pozadím i naší čerstvě nabyté svobody. Bez změn v Sovětském svazu, Polsku, Maďarsku a Německé demokratické republice by se asi u nás těžko stalo to, co se stalo, a pokud by se to stalo, rozhodně by to nemělo tak krásně pokojný charakter.“⁸⁸*

Havel se často ve svých nejenom novoročních projevech navracel k historickým událostem. Těmi bychom se měli nechat poučit, aby již nic podobného nemuselo probíhat.

V projevu z roku 1990 Havel opět celkem netypicky ukládá sám sobě úkoly a projevu vděčnost za zvolení prezidentem země – chce se zaměřit především na budování rovnosti mezi lidmi (*„Žádné lepší potraviny či nemocnice už nesmí být výsadou mocných, ale musí být nabídnuty těm, kteří je nejvíc potřebují.“⁸⁹*), zajištění poklidných demokratických voleb a také posílení

⁸⁵ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

vlivu Slováků, aby měli stejné pravomoci a možnosti jako Češi.

Havel ale při této příležitosti provedl další významný krok od totality k demokracii. Vyhlásil rozsáhlou amnestii. Prohlásil justici za pokleslou a vězení za místa, která neprobouzí v lidech to dobré, ale naopak je ničí fyzicky i psychicky. Při té příležitosti žádal vězně o trpělivost a lid, aby se propuštěných nebál, ale naopak byl v křesťanském duchu nápomocen.

Úvody Havlových projevů byly propracované, nejinak tomu bylo v projevu z roku 1990, jak jsme již měli možnost posoudit. Následovalo řetězení myšlenek, filosofické úvahy, bilancování minulosti, osobní zkušenosti, vytyčování cílů. Závěr je v tomto projevu jasně slovně ohraničen, ačkoliv přechod k němu byl velmi pozvolný. Úvahy se postupně kupily a v závěru vše vygradovalo.

„Na závěr bych rád řekl, že chci být prezidentem, který bude méně mluvit, ale víc pracovat. Prezidentem, který se bude nejen dobře dívat z oken svého letadla, ale který – a to hlavně – bude trvale přítomen mezi svými spoluobčany a dobře jim naslouchat.“⁹⁰

Také se často na koncích Havlových objevují přání spoluobčanům do začínajícího roku. V tomto prvním projevu je přání, kterým sám sobě zároveň i dává úkol – lidem přeje pracovitého, všímavého a pozorného prezidenta, kterým on sám musí být. Explicitně vyslovená přání nalezneme v projevu o rok později: *„Přeji všem Slovákům, aby se jim co nejlépe dařilo budovat svoji svébytnou a hospodářsky samostatnou republiku. Věřím, že to bude republika lásky a hrdosti pro všechny její občany. Totéž přeji všem Čechům. Věřím, že jejich republika bude republikou moudrosti a tolerance pro všechny její občany.“⁹¹*, a stejně tak v posledním proslovu z roku 2003, kde se Havel pomalu loučí se svým úřadem a lidem slovy: *„Vážení spoluobčané, milí přátelé, kéž by tato země byla už natrvalo a stále zřetelněji hezkým a slušným domovem nás všech, kéž bychom na ni mohli být stále hrdější! Přeji vám všechno dobré v roce 2003 i v celém vašem budoucím životě!“⁹²*

Stejně jako je ikonická věta v úvodu tohoto projevu, stejně tak známá je i věta zcela závěrečná, poslední zvolání určené všem občanům demokratické země. Havel jako dramatik měl velký cit pro výstavbu situace, rád v závěrech používal silná spojení. Zde částečně parafrázuje větu, kterou ve své písni měla Marta Kubišová v roce 1968.⁹³ Shrnuje poselství projevu a historické

⁹⁰ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990.

⁹¹ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1991.

⁹² Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 2003.

⁹³ V textu písně *Modlitba pro Martu*, který napsal Petr Rada na motivy Jana Amose Komenského, je doslovně: *„Teď když tvá ztracená vláda věci tvých zpět se k tobě navrátí, lide, navrátí.“* Píseň se stala symbolem odporu českého národa proti vpádu vojsk Varšavské smlouvy.

události, především podzim roku 1989. Zní: „*Tvá vláda, lide, se k tobě navrátila!*“⁹⁴

Lingvistika

Podívejme se nyní lingvistickou stránku novoročního projevu z roku 1990.

Projev je emočně zabarvený, jsou zde zřejmé především negativní emoce, silná je stránka hodnotící. Ačkoliv bylo stanovisko k proběhlým událostem negativní, Havel se od proběhlých událostí nedistancoval, naopak využíval první osobu množného čísla, abychom se všichni identifikovali s tím, co se stalo a přijali svůj díl viny. (*Jinými slovy: všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod totalitní mašinérie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci.*“) Osoba třetí množného čísla a osoba první množného čísla, tedy „my“ a „oni“, se odlišovaly s ohledem na budoucnost (*„Z naší země, budeme-li chtít, může už natrvalo vyzařovat láska, touha po porozumění, síla ducha a myšlenky.*“).

Z uměleckých prostředků užíval řečnické otázky (*„Jak je vůbec možné, že tolik lidí okamžitě pochopilo, co dělat, a nikdo z nich k tomu nepotřebuje žádné rady a instrukce?“*). Častý je syntaktický paralelismus, tedy opakování téže větné konstrukce. Využíván je hojně v mluvené řeči, především v improvizovaných projevech.⁹⁵ Zde pomáhá budovat text, hromadit a kompletovat myšlenky, které nám chce Havel sdělit (*„Uvědomíme-li si to, pak se nám okamžitě všechny hrůzy, které nová československá demokracie zdělila, přestanou jevit tak hrůzné. Uvědomíme-li si to, vrátí se do našich srdcí naděje.“*). Pod vlivem svého spisovatelského nadání často pracoval s epitetami, těmi tradičními (*„nadějeplná tvář“*), často ale volil i nečekaná a velmi neobvyklá slovní spojení (*„zapleteme se do houštiny mocenských šarvátek, pod vznešeným hávem touhy“*).

Výše jsme se zmínili o tom, že tento text má persvazivní funkci. K hodnocení se zde hojně používá negace (*„Naučili jsme se v nic nevěřit, nevšímat si jeden druhého.“*).

Slovní zásoba je velice bohatá. Ze slovních druhů Havel pracuje především s přídavnými jmény, což jsme viděli již u epitet. Rád také využívá složeniny (*„obranyschopnost“*). Stejně jako Havlův předchůdce měl oblíbená slova, která v projevu užíval velmi často, ani zde tomu není jinak. Jedním z nejčastějších výrazů v projevu z roku 1990 je „lid“ a všechna slova s tímto kořenem. Napočítali jsme jich zde osmnáct. Podobně je na tom i slovo „svoboda“, které jsme

⁹⁴ Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990.

⁹⁵ MÜLLEROVÁ, Olga. Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha: Academia, 1994. Studie a práce lingvistické.

zaznamenali čtrnáctkrát. „Republiku“ jsme zaznamenali desetkrát.

Syntax Havlových projevů není složitá. Nejčastěji volí jednoduché věty nebo souvětí o jedné hlavní a jedné až dvou vedlejších větách. Snaží se o srozumitelnost. Kdyby filosofické myšlenky tlumočil složitými větnými strukturami, mohlo by se stát, že by se celý projev stal pro posluchače nepřehledným.

Faktory ovlivňující autora

Zaměříme se nyní na subjektivní a objektivní faktory, které autora při tvorbě a interpretaci textu mohly ovlivnit. Z objektivních faktorů je výrazná snaha o dialogičnost. Ačkoliv při televizním přenosu Havel nemůže očekávat interakci publika, jedná se o komunikaci jednosměrnou, pokládá řečnické otázky, aby zaktivizoval a zapojil každého adresáta. Snažil se tímto způsobem možná i vyvolávat diskuzi mezi lidmi za obrazovkami. Projevy měl připravené, promyšlené, improvizaci odmítal. Vliv na výslednou podobu má předtočení projevu, byla možnost korigovat výslednou podobu.

Ze subjektivních faktorů bychom mohli jmenovat především Havlovu zálibu v divadle, promítla se sem jeho vlastní dramatická činnost, stejně tak měl svůj velmi typický autorský styl. V tuto dobu byl ještě plný elánu a chuti něco změnit, dařilo se mu v osobním i pracovním životě. Zdravotní obtíže se neprojevovaly, ty v kombinaci s životní tragédií měly vliv na projev v roce 1997, proslov toho roku byl od Havla tím vůbec nejstručnějším. Čím starší Havel byl, tím se i vyzráleji jevil jeho myšlenky, které byly podloženy zkušenostmi. Ačkoliv do úřadu vstoupil v 54 letech, tedy nebyl nijak mladicky nevyspělý, s každým projevem se jevil jako zralejší, proměnila se dikce, byl smířlivější. Věk byl tedy jedním z subjektivních faktorů, který také hrál u Havla velkou roli.

Psychologické hledisko

Pro celistvý profil Václava Havla se ve stručnosti zaměříme i na psychologickou povahu jeho projevů. Ve svém prvním novoročním projevu Havel mísí složku Dospělého i Rodiče. Často užívá modální slovesa („*musíme toto dědictví naopak přijmout jako něco, čeho jsme se my sami na sobě dopustili, za svou dnešní svobodu jsme ovšem museli i my zaplatit.*“)⁹⁶, hodnotící adjektiva („*žijeme ve zkaženém mravním prostředí, nadějeplná tvář naší dnešní situace, jsou tragickým pozadím dnešní svobody*“), imperativy („*nemylme se, pokusme se*“). Zde vidíme Havla jako Rodiče. Snaží se oslovovat morální já každého z nás, abychom převzali

⁹⁶ Slovo s kořenem „muset“ se v projevu objevilo devětkrát.

odpovědnost za činy, které jsme všichni podporovali. Jeho slova ale nevyzněla bezcitně, je zde spíše snaha poradit, abychom se napříště takových chyb vyvarovali. Kritika je věcná a opodstatněná. Proto bychom Havla klasifikovali jako Rodiče laskavého.

Je zde ale v hojné míře zastoupena také část Dospělého, celou situaci totiž mapuje a analyzuje. Jeho tvrzení jsou opřena o konkrétní důkazy. Pokud něco hodnotil, svůj názor nevnucoval, netvrdil, že to je jediná možná pravda a byl otevřený dialogu. Cítíme zde subjektivitu a nejistotu v některých obrazech („*Předpokládám, že jste mne nenavrhli do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal.*“).

Lasswellovské komunikační schéma

Nyní se podíváme na novoroční projev Václava Havla s ohledem na Lasswellovské komunikační schéma. Tento projev přednáší prezident demokratické země, který byl před krátkou dobou zvolen do úřadu, přičemž cílovou skupinou jsou obyvatelé země, v našem konkrétním případě Češi (můžeme také vycítit apel především na politické složky v zemi). Sdílí s lidem myšlenky, které jsou často filosofické povahy a souvisí s minulostí a budoucností země. Také v projevu prezident kriticky hodnotí předchozí roky pod nadvládou totalitní ideologie.

Cílem a účinkem celého sdělení má být informace pro obyvatele, že jedna éra skončila a nyní stojí na počátku nové doby. Předě všemi je velký kus tvrdé práce, aby stát mohl úspěšně fungovat, je zde ale příslib lepší budoucnosti. Lid by se tedy měl opět postavit na nohy, prezident měl snahu vtisknout národu sílu a naději k budování lepšího státu, ovšem za cenu tvrdé práce. Podobné myšlenky přinášel krátce po zvolení do funkce ve své řeči v roce 1940 i Winston Churchill. Tehdy pravil: „*Nemohu vám nabídnout nic než krev, dřinu, slzy a pot. Čekají nás nejtěžší zkoušky. Máme před sebou mnoho, mnoho dlouhých měsíců bojů a utrpení.*“⁹⁷ Zvoleným komunikačním kanálem bylo masmédiu televize. Lidé tedy měli vjem nejenom sluchový, ale i vizuální. Dalším hlediskem pro posouzení političnosti je kontext situace. Novoroční proslov na počátku roku 1990 byl pronášen v době porevoluční. Probíhal vědomě, připraveně, za asistence médií, s jistým cílem. Důsledkem bylo probuzení lidu z dlouholeté letargie, reakce na proslov byly kladné, Havel byl minimálně z počátku působení velmi oblíbeným prezidentem. Dalo se očekávat, že z úst takové osobnosti budou lidé vše přijímat snadněji. Prezidentův úmysl byl jasný a zde už několikrát zmiňovaný. Chtěl ukázat nový začátek pro obyvatele země po změně režimu, často se zde totiž objevovala dezorientace a nechut'. Jeho úmyslem bylo toto překonat.

⁹⁷ Projev Winstona Churchilla z 13. května 1940.

Jednalo se tedy o proslov, který probíhal oficiálním médiem, pronášela ho největší politická osobnost tehdejší doby, ačkoliv, jak již bylo zmíněno, se sám Havel nikdy za politika nepokládal, byl tak širokou veřejností vnímán. Působil na davy a mluvil k nim v dobu, kdy to vždy před ním dělali i jeho političtí předchůdci, lid automaticky očekával sdělení politické povahy.

Z těchto hledisek bychom bez většího bádání mohli říci, že se skutečně jedná o politickou komunikaci, u novoročního projevu prezidenta země bychom ani nepředpokládali jiný výsledek. Sledovat Havla z tohoto pohledu je ovšem velmi zajímavé. Jeho komunikační prostředky nejsou zcela typické, od předchůdců se velmi liší, a kdyby projev sděloval jako neznámý člověk na ulici okolo proudícímu davu, mohlo by se stát, že bychom tatáž slova za politickou komunikaci neoznačili, mnohé faktory ze schématu jsou pro identifikaci velmi nápomocné, především potom zvolený komunikační kanál.

Závěr

V teoretické části jsme se zaměřili na vymezení politické a nepolitické komunikace, velice nápomocné nám k tomu bylo Lasswellovské komunikační schéma, které jsme navíc obohatili o další kategorie podle R. Fagena. Požívali jsme se na psychologické aspekty komunikace, k čemuž nám byla nápomocna transakční analýza. Velmi stručně jsme také charakterizovali totalitu a demokracii a na to, jak byl v obou případech politickým režimem ovlivněn i jazykový systém češtiny. V poslední části teorie jsme prozkoumali historii novoročních, potažmo svátečních, projevů v naší zemi, zaměřili jsme se především na zlomové momenty, jako byl například první televizní přenos projevu. Neopomněli jsme se zaměřit na jazyková specifika novoročních projevů a jejich ukotvení v jazykovém systému. Tím jsme se pokusili postihnout všechny kategorie, podle kterých byla následně prováděna analýza konkrétních novoročních projevů.

Praktická část práce pojednává především o dvou konkrétních prezidentech a jejich projevech. Jeden je zástupcem totalitního režimu, druhý režimu demokratického. Zvolili jsme záměrně dva po sobě jdoucí prezidenty i projevy, jeden projev je z roku 1989, kdy země byla stále pod nadvládou jedné strany, i když její vliv pomalu upadal a dal se tušit konec totality. Druhý byl přednesen na počátku roku 1990, roku, kdy se v naší zemi začaly uplatňovat principy demokracie. Ačkoliv na sebe projevy navazují časově, očekávali jsme, že budou protikladné, už z podstaty režimu, ve kterém byly pronášeny. V jednom proslovu je znát vliv propagandy a cenzury, druhý je svévolným autorským literárním dílem a filosofickou úvahou o tom, co bylo a bude.

Tematicky se řečníci také rozcházejí. Totalitní Husák připomínal důležitost spolupráce, opěvoval Sovětský svaz, který je nositelem míru, chválil „nás“ všechny, že pracujeme a přispíváme k hospodářské vyspělosti země. Soustředil se na skládání komplimentů a budování iluze o dokonalém státu, kde není třeba nic měnit. Kritika se zde objevuje naprosto minimálně, pouze jednou, a ještě není vyslovena explicitně. Demokratický Havel nebyl takový lichotník. Objektivně vyhodnocoval minulost jako něco, co nás odtrhlo od nás samých, vinu přenášel na všechny. Dbal na upozornění nutnosti nápravy chyb s důležitým upozorněním, že při rekonstrukci zdevastovaného státu a poničeného národního smýšlení, musí začít sám u sebe, aby mohl být vzorem pro ostatní. Demokratický prezident se sám snažil jít příkladem, stanovit si úkoly a pracovat na nich. Totalitní prezident spíše zprostředkoval komunikaci mezi stranickým aparátem a lidem, jeho úkolem bylo vytvářet kladný obrázek o Komunistické straně,

vzorem totiž neměl být on sám, ale právě KSČ, což se Gustávu Husákovi s přibývajícím věkem a neklidem mezi lidmi dařilo čím dál méně.

Tito dva po sobě jdoucí prezidenti se lišili i v takových drobnostech, jakými je oslovení posluchačů. Husák využíval tradiční oslovení a ihned v úvodu přál občanům své země, na závěr tato přání znovu opakoval. Havel oslovoval stručně, přání občanům vyslovoval až v úplném závěru projevu, kde kombinoval nejenom přání, ale také stanovoval úkoly. Projev byl poctivě vygradovaný a závěrečná věta byla vrcholem celého sdělení. Husákova přání lidu byla každý rok téměř identická, stejně jako celý projev. Více soustředil na klišovité formulace, které běžně slyšíme několikrát v roce od různých osob. Je zde patrná snaha o naklonění potenciálních voličů ve chvíli, kdy nadvláda KSČ začíná být nejistá. Havel upozadil klišé a formulace, které předtím lidé slyšali každý rok, a zaměřil se velmi prakticky na složku úkolů, což se projevilo i na lingvistické složce projevu. Používal velké množství modálních sloves.

Havel ve svých projevech dával velký prostor interakci s posluchači. Proslovy sice byly monologem, jednalo se o jednosměrnou komunikaci, často ovšem pokládal otázky, přinášel myšlenky, které měly vést posluchače k hloubání a zamyšlení. Husákova práce byla v tomto opět velmi kontrastní. Předkládal lidem informace, které byly brány za „hotové“ a pravdivé, nedával se prostor pochybnostem a diskuzi, společnost měla předkládaná fakta přijímat přesně tak, jak jim byla předkládána, aby nemohlo docházet k dezinterpretacím.

Komunikační prostředky u demokratického prezidenta jsou o poznání uvolněnější, dovoluje si užít básnické prostředky, obecnou češtinu či slang. Totalitní prezident byl ovlivněn zvyklostmi, které bylo vhodné, aby dodržoval a velká invence, ani formální a ani obsahová, nebyla žádoucí. Každý z nich měl ovšem oblíbenou specifickou slovní zásobu, skrze kterou podvědomě působili na občany. Husák se snažil udržovat lid ve spolupráci, sounáležitosti, probouzet ve všech kolektivistické cítění. Havel protlačoval individualitu a sebereflexi, protože pokud bude dobrým člověkem každý jedinec, dohromady budou také tvořit dobrý stát.

Výstavba projevu je u Husáka složitější, volil rozvětvenější souvětí, která plnil jednodušším obsahem. Havel volil jednoduché věty nebo nekomplikovaná souvětí, která byla plná filosofických myšlenek.

V obou případech se jedná o politickou komunikaci, což můžeme odhadnout již z povahy samotného novoročního projevu prezidenta, avšak u Václava Havla to nebylo vždy zcela jasné, jeho projev působí jako univerzální text, který je možné přednést kdykoliv během roku, nejen při této speciální příležitosti.

Gustáv Husák byl muž, který lpěl na tradicích, držel se zasetých pořádků a nevyžadoval po posluchačích žádnou invenci, chtěl, aby jeho slova byla chápána přesně tak, jak je vyslovoval. Václav Havel se jevil jako muž velmi schopný komentovat věci v opozici. Dokázal problémy správně pojmenovávat, a i přes vadu řeči měl skvělé komunikační schopnosti, které se po tolika letech strnulé politiky jevily jako svěží závan.

Seznam použitých informačních zdrojů

Seznam pramenů

1. Projev Winstona Churchilla z 13. května 1940.
2. Novoroční projev Ludvíka Svobody z 1. ledna 1972.
3. Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1977.
4. Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1979.
5. Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1989.
6. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990.
7. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1991.
8. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1992.
9. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1996.
10. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1997.
11. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1998.
12. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1999.
13. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 2000.
14. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 2001.
15. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 2002.
16. Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 2003.
17. Novoroční projev Miloše Zemana z 25. prosince 2014.

Seznam literatury

1. ARENTOVÁ, Hannah. *O násilí*. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2011. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-464-0.
2. ARENTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené. ISBN 80-86005-13-5.
3. BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. Praha: Portál, 2011. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-7367-992-7.
4. ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
5. DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. 6. vydání. Praha: Grada, 2008. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-2018-0.
6. FAGEN, Richard R. *Politics and communication: an analytical study*. Boston (Mass.): Little, Brown and Co, 1966. ISBN 9780316273138.

7. FIDELIUS, Petr. *Jazyk a moc*. München: K. Jadrný, 1983. ISBN 3922810063.
8. FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Paprsek (Triáda). ISBN 80-86138-03-8.
9. FORMÁČKOVÁ, Marie. *V hlavní roli Gustáv Husák*. FUTURA BVD, 2009. ISBN 978-80-87090-24-4.
10. FTOREK, Jozef. *Public relations jako ovlivňování mínění: jak úspěšně ovlivňovat a nenechat se zmanipulovat*. 3., rozš. vyd. Praha: Grada, 2012. Komunikace (Grada). ISBN 978-80-247-3926-7.
11. HAVEL, Václav. *Dálkový výslech: (rozhovor s Karlem Hvižďalou)*. 2. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-042-8.
12. HAVEL, Václav. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. Vyd. 3., (v ČSFR 2.). Praha: Lidové noviny, 1990. ISBN 8071060127.
13. HAVEL, Václav. *Prosím stručně: rozhovor s Karlem Hvižďalou, poznámky, dokumenty*. Praha: Gallery, 2006. ISBN 80-86990-00-1.
14. HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. Pragmatika v češtině. Vydání druhé. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 9788024623900.
15. JABŁOŃSKI, Andrzej. *Politický marketing: úvod do teorie a praxe*. Brno, 2006. ISBN 80-736-4011-2.
16. JANOUŠEK, Jaromír. *Psychologické základy verbální komunikace*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4295-3.
17. KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-39-3.
18. KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1829-6.
19. KŘEČEK, Jan. *Politická komunikace: od res publica po public relations*. Praha: Grada, 2013, Politologie (Grada). ISBN 978-80-247-3536-8.
20. LOUŽEK, Marek. *Českoslovenští a čeští prezidenti*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, [2003]. Sborník textů. ISBN 80-86547-22-1.
21. MACHOVÁ, Svatava a Milena ŠVEHLOVÁ. *Sémantika & Pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-061-7.
22. MÜLLEROVÁ, Olga. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha: Academia, 1994. Studie a práce lingvistické. ISBN 80-200-0489-0.
23. ORWELL, George. *1984*. Praha: Levné knihy, 2009. Československý spisovatel (Levné knihy). ISBN 978-80-7309-808-7.

24. ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. Knihovna společenských věd. ISBN 80-86473-10-4.
25. RYANTOVÁ, Marie, Zdeněk DOSKOČIL a kol. *Českoslovenští prezidenti*. Praha: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-500-7.
26. ŘÍCHOVÁ, Blanka a Jan JIRÁK. *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0182-6.
27. SMÉKAL, Vladimír. *Transakční analýza: příručka* [online]. Brno, 2001 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/PSY749/PRIRUCKA_TA.pdf
28. ŠIMEČKA, Milan. *Konec nehybnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1990. Knihovna Lidových novin (Praha). ISBN 80-7106-001-1.
29. ŠPAČEK, Ladislav. *Deset let s Václavem Havlem*. Praha: Mladá fronta, 2012. ISBN 978-80-204-2651-2.
30. ŠTĚDRŇ, Bohumír. *Politika a politický marketing*. V Praze: C.H. Beck, 2013. Beckova edice ekonomie. ISBN 978-80-7400-448-3.
31. THOMPSON, John B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004. Mediální studia. ISBN 80-2460-652-6.
32. VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. Politika a společnost. ISBN 978-80-7325-316-5.

Seznam článků

1. GRABER, Doris a James SMITH. *Political Communication Faces the 21st Century*. *Journal of Communication* [online]. 2005, [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.505.7251&rep=rep1&type=pdf>
2. LASSWELL, Harold. *The structure and function of communication in society* [online]. [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://pracownik.kul.pl/files/37108/public/Lasswell.pdf>
3. TAKÁČOVÁ, Marcela. *Výučba cudzích jazykov a politolingvistický koncept v aplikácii na nefilologickej fakulte* [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://spu.fem.uniag.sk/konferencie_a_seminare/uveu/2005/zbornik/zbornik/sekcia_6/takacova.pdf

Seznam akademických prací

1. NEKVASILOVÁ, Lucie. *Husák, Havel, Klaus: Novoroční prezidentské projevy v proměnách doby* [online]. Praha, 2012 [cit.2018-07-08]. Dostupné z: file:///C:/Downloads/DPTX_2010_1__0_292119_0_93710.pdf. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.
2. SIKOROVÁ, Michaela. *Politické myšlení Václava Havla v kontextu jeho absurdních dramát a esejů* [online]. Olomouc, 2014 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: http://www.kfil.upol.cz/doc/mgr-dipl/DP_Sikorova.pdf?lang=cz. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

Seznam internetových zdrojů

1. DOUBEK, Vratislav. *Historie: Tradice prezidentských novoročních projevů*. ISSN 1212–673X, 2011-1-6 [cit. 2017-10-18]. Dostupné z: <https://goo.gl/nDfp7p>.
2. DVOŘÁK, Ladislav a Josef TOMEŠ. *Český rozhlas: Tradice prezidentských projevů* [online]. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/tradici-prezidentskych-projevu-k-vanocum-a-novemu-roku-zalozil-tgm>
3. KRUPIČKA, Miroslav a Dita KŘÍŽOVÁ. *Historie rozhlasu v kostce* [online]. In: [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/archiv/historie/>.
NeviditelnýPes.lidovky.cz [online]. ©Neviditelný pes a MAFRA, a.s.

Seznam příloh

Příloha 1 – Novoroční projev Gustáva Husáka z 1. ledna 1989

Příloha 2 – Novoroční projev Václava Havla z 1. ledna 1990

Příloha 1

„Drazí spoluobčané, vážené soudružky a soudruzí,

na prahu nového roku 1989 vás všechny srdečně zdravím jménem nejvyšších politických a státních orgánů i jménem svým. Přeji vám a vašim rodinám, abyste tento rok prožili ve zdraví a pohodě, aby se vám dařilo v práci a osobním životě.

Období uplynulého roku zhodnotilo prosincové – 12. zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa, které současně projednalo úkoly a cíle na tento rok i další období. Na tomto zasedání, zejména v referátě generálního tajemníka ústředního výboru KSC soudruha Miloše Jakeše, předsedy vlády ČSSR soudruha Ladislava Adamce a v přijatých závěrech, byla kriticky a náročně posouzena cesta, kterou jsme minulého roku prošli v politickém, v přestavbě hospodářství a společnosti, v demokratizaci a zdokonalování politického systému. Při stanovení úkolů dalšího

postupu si uvědomujeme složitost přestavby jak v ekonomice, tak i ve společenském životě. Je to dlouhodobý proces, ve kterém však má faktor času mimořádnou úlohu.

Všechny socialistické země hledají v podmínkách současné etapy vědeckotechnické revoluce, a s tím spojeného hospodářského rozvoje, nové cesty, metody práce, formy řízení. V Československu tyto procesy, zejména v Sovětském svazu, pozorně sledujeme. Využíváme toho, co je možné uplatnit také v našich podmínkách.

Cílem naší společnosti je všestranný rozvoj člověka, zajištění jeho životních a sociálních jistot, důstojného postavení hospodáře v naší zemi. XVII. sjezd jako hlavní úkol stanovil urychlení ekonomického rozvoje. V uplynulých třech letech byl sjezdem přijatý sociální program plněn, úměrně tomu ale nebyly vytvářeny plánované zdroje. Proto klademe takový důraz na zvýšení výkonnosti, efektivnosti a kvality veškeré práce. S tím souvisí nevyhnutelnost vyššího tempa uplatňování strukturálních změn v ekonomice, progresivních technologií a inovace výrobků, zvýšení jejich technické úrovně a kvality, lepší zhodnocování zdrojů, využívání možností mezinárodní dělby práce a zvýšení konkurenční schopnosti našich výrobků na světových trzích. K tomu směřuje rovněž urychlení ekonomické reformy, prohloubení demokratizace politického systému.

Uskutečnění hospodářské a společenské přestavby považujeme za nevyhnutelný a nezvratný proces. Je to základní předpoklad k dosažení kvalitativně vyšší úrovně rozvoje socialistické společnosti, intenzifikace našeho národního hospodářství, celkové zdokonalení společenských vztahů a zabezpečení rostoucích materiálních a duchovních potřeb našeho lidu. To si vyžaduje vysoce odpovědný přístup řídicích orgánů na všech stupních a po všech liniích k zabezpečování úkolů, které před námi v tomto směru stojí, ale i poctivou, svědomitou a kvalitní práci každého občana. To je také nejspolehlivější cesta k tomu, abychom dosahovali lepších výsledků v sociálně ekonomickém rozvoji společnosti, důrazněji překonávali problémy, které zbytečně ztěžují život a práci lidem.

12. zasedání ústředního výboru KSC rozhodlo rovněž o svolání XVIII. sjezdu KSC na květen 1990, který posoudí vývoj a další perspektivy naší společnosti.

V minulém roce jsme si připomněli významné etapy našeho národního, státního a společenského života: sedmdesát let od vytvoření společného státu Čechů a Slováků, padesáté výročí hanebné mnichovské dohody, čtyřicáté výročí vítězství dělnické třídy a pracujícího lidu v únoru 1948, jímž se otevřela cesta budování socialismu, dvacáté výročí federativního uspořádání našeho státu i dvacáté výročí lednového zasedání ústředního výboru KSC v roce 1968 a událostí, které po něm následovaly.

Ze všech těchto výročí, dobrých i tragických, si bereme poučení na svou další cestu ve vnitřních i mezinárodních souvislostech.

Celý uplynulý vývoj ukazuje těsnou spjatost našeho vnitřního života s děním ve světě. Proto Československo tak intenzivně podporuje všechny procesy, které vedou k dorozumění mezi státy a národy, k uvolnění napětí a odzbrojení, k posílení bezpečnosti a mírové spolupráce.

I přes trvajících složitost a protikladnost situace ve světě začaly se v mezinárodních vztazích prosazovat tendence od konfrontace k dialogu a spolupráci, k mírovému řešení všech světových i regionálních problémů. Tento vývoj plně podporujeme a aktivně k němu přispíváme.

Československo uplatňuje společnou mírovou politiku Sovětského svazu a socialistických států. Zvláště jsme uvítali nové návrhy Sovětského svazu, přednesené v prosinci minulého roku Michaiilem Gorbačovem na zasedání Organizace spojených

národů v New Yorku. Tyto návrhy sledují prohlubování procesu ozdravení mezinárodních vztahů, upevňování důvěry mezi státy a národy a řešení globálních problémů lidstva. Velkou pozornost u nás i ve světě vzbudilo též jednostranné opatření Sovětského svazu ke snížení stavu jeho vojsk a výzbroje, včetně sovětských jednotek na našem území.

Jsmo odhodláni rozvíjet všestranné styky, zejména politické, ekonomické a kulturní se všemi zeměmi bez ohledu na společenské zřízení na základě rovnoprávnosti a vzájemné výhodnosti. Aktivně a iniciativně se podílíme na stále širším mezinárodním dialogu mezi státy i různými společenskými proudy, který přispívá ke zvýšení důvěry, spolupráce a k řešení naléhavých otázek současnosti. Zasadíme se o urychlené zakončení vídeňské následné schůzky, o brzké zahájení jednání o snížení ozbrojených sil a konvenční výzbroje na našem kontinentě, o zákaz chemických a postupnou likvidaci jaderných zbraní. V zájmu prohloubení procesu celoevropské spolupráce podporujeme svolání konferencí především k ekonomické, ekologické a humanitární problematice.

Vážení spoluobčané, soudružky a soudruzi,

na počátku nového roku si plně uvědomujeme náročnost a složitost úkolů, které jsou před námi. Máme však podmínky a síly, abychom tyto úkoly úspěšně zvládli. Bude přitom záležet na naší společné poctivé práci a odpovědnosti.

Chci poděkovat všem, kteří svědomitou prací přispěli k rozvoji naší společnosti. Současně zdravím naše občany v zahraničí.

Z celého srdce zdravíme bratrský sovětský lid, národy dalších socialistických zemí, všechny přátele Československa ve světě.

Ještě jednou vám všem přeji hodně zdraví, radosti, spokojenosti a úspěchy v práci, aby se nám dařilo uskutečňovat společné záměry, aby dále vzkvétala naše vlast – Československá socialistická republika.“

Příloha 2

„Milí spoluobčané,

čtyřicet let jste v tento den slyšeli z úst mých předchůdců v různých obměnách totéž: jak naše země vzkvétá, kolik dalších milionů tun oceli jsme vyrobili, jak jsme všichni šťastni, jak věříme své vládě a jaké krásné perspektivy se před námi otevírají.

Předpokládám, že jste mne nenavrhli do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal.

Naše země nevzkvétá. Velký tvůrčí a duchovní potenciál našich národů není smysluplně využit. Celá odvětví průmyslu vyrábějí věci, o které není zájem, zatímco toho, co potřebujeme, se nám nedostává. Stát, který se nazývá státem dělníků, dělníky ponižuje a vykořisťuje. Naše zastaralé hospodářství plýtvá energií, které máme málo. Země, která mohla být kdysi hrdá na vzdělanost svého lidu, vydává na vzdělání tak málo, že je dnes na dvaasedmdesátém místě na světě. Zkazili jsme si půdu, řeky i lesy, jež nám naši předkové odkázali, a máme dnes nejhorší životní prostředí v celé Evropě. Dospělí lidé u nás umírají dřív, než ve většině evropských zemí.

Dovolte mi malý osobní zážitek: když jsem nedávno letěl do Bratislavy, našel jsem při různých jednáních čas k tomu, abych pohlédl z okna. Viděl jsem komplex Slovnaftu a

hned za ním velkoměsto Petržalku. Ten pohled mi stačil k tomu, abych pochopil, že naši státníci a politici činitelé se po desetiletí nedívali nebo nechtěli dívat ani z oken svých letadel. Žádná četba statistik, které mám k dispozici, by mi neumožnila rychleji a snadněji pochopit stav, do něhož jsme se dostali.

Ale to všechno není stále ještě to hlavní. Nejhorší je, že žijeme ve zkaženém mravním prostředí. Morálně jsme onemocněli, protože jsme si zvykli něco jiného říkat a něco jiného si myslet. Naučili jsme se v nic nevěřit, nevímat si jeden druhého, starat se jen o sebe. Pojmy jako láska, přátelství, soucit, pokora či odpuštění ztratily svou hloubku a rozměr a pro mnohé z nás znamenají jen jakési psychologické zvláštnosti, anebo se jeví jako zatoulané pozdravy z dávných časů, poněkud směšné v éře počítačů a kosmických raket. Jen málokterí z nás dokázali nahlas zvolat, že mocní by neměli být všemocní a že zvláštní farmy, které pro ně pěstují ekologicky čisté a kvalitní potraviny, by měly své produkty posílat do škol, dětských internátů a nemocnic, když už je naše zemědělství nemůže zatím nabízet všem. Dosavadní režim – vyzbrojen svou pyšnou a nesnášenlivou ideologií – ponížil člověka na výrobní sílu a přírodu na výrobní nástroj. Zaútočil tím na samu jejich podstatu i na jejich vzájemný vztah. Z nadaných a svěprávných lidí, důmyslně hospodařících ve své zemi, udělal šroubky jakéhosi obludně velkého, rachotícího a páchnoucího stroje, o němž nikdo neví, jaký má vlastně smysl. Nedokáže nic víc, než zvolna, ale nezadržitelně opotřebovávat sám sebe a všechny své šroubky.

Mluvím-li o zkaženém mravním ovzduší, nemluvím tím pouze o pánech, kteří jedí ekologicky čistou zeleninu a nedívají se z oken letadel. Mluvím o nás všech. Všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod totalitní mašinérie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci.

Proč o tom mluvím: bylo by velmi nerozumné chápat smutné dědictví posledních čtyřiceti let jako cosi cizího, co nám odkázal vzdálený příbuzný. Musíme toto dědictví naopak přijmout jako něco, čeho jsme se my sami na sobě dopustili. Přijmeme-li to tak, pochopíme, že jen na nás všech je, abychom s tím něco udělali. Svádět všechno na předchozí vládcu nemůžeme nejen proto, že by to neodpovídalo pravdě, ale i proto, že by to mohlo oslabit povinnost, která dnes stojí před každým z nás, totiž povinnost samostatně, svobodně, rozumně a rychle jednat. Nemylme se: sebelepší vláda, sebelepší parlament i sebelepší prezident toho sami mnoho nezmohou. A bylo by i hluboce nesprávné čekat obecnou nápravu jen od nich. Svoboda a demokracie znamená přece spoluúčast a tudíž spoluodpovědnost všech.

Uvědomíme-li si to, pak se nám okamžitě všechny hrůzy, které nová československá demokracie zdělila, přestanou jevit tak hrůzné. Uvědomíme-li si to, vrátí se do našich srdcí naděje.

V nápravě věcí obecných se máme oč opřít. Poslední doba – a zvláště posledních šest týdnů naší pokojné revoluce – ukázala, jak velký obecně lidský, mravní a duchovní náboj a jak velká občanská kultura dřímaly v naší společnosti pod vnucenou maskou apatie. Kdykoli mi někdo o nás kategoricky tvrdil, že jsme tací nebo onací, vždycky jsem namítal, že společnost je velmi tajemné stvoření a že nikdy není dobré věřit pouze té její tváři, kterou právě ukazuje. Jsem šťasten, že jsem se nemýlil. Všude ve světě se lidé dívají, kde se v těch poddajných, ponížených, skeptických a zdánlivě už v nic nevěřících občanech Československa vzala náhle ta úžasná síla za několik týdnů zcela slušným a mírumilovným způsobem setřást ze svých beder totalitní systém. My sami se tomu divíme. A ptáme se: odkud vlastně mladí lidé, kteří nikdy jiný systém nepoznali, čerpají

svou touhu po pravdě, svou svobodomyšlnost, svou politickou fantazii, svou občanskou odvahu i občanský rozmysl? Jak to, že i jejich rodiče – tedy přesně ta generace, která byla považována za ztracenou – se k nim přidali? Jak je vůbec možné, že tolik lidí okamžitě pochopilo, co dělat, a nikdo z nich k tomu nepotřebuje žádné rady a instrukce?

Myslím, že tato nadějeplná tvář naší dnešní situace má dvě hlavní příčiny: člověk především nikdy není jen produktem vnějšího světa, ale vždycky je také schopen vztahovat se k něčemu vyššímu, byť by tuto schopnost v něm vnější svět jakkoli systematicky hubil; za druhé to je tím, že humanistické a demokratické tradice, o nichž se tak často planě hovořilo, přeci jen kdesi v nevědomí našich národů a národních menšin dřímaly a nenápadně se přenášely z generace na generaci, aby je v pravou chvíli každý z nás v sobě objevil a proměnil je ve skutek.

Za svou dnešní svobodu jsme ovšem museli i my zaplatit. Mnoho našich občanů zahynulo v padesátých letech ve věznicích, mnozí byli popraveni, tisíce lidských životů bylo zničeno, statisíce talentovaných lidí bylo vypuzeno do zahraničí. Pronásledováni byli ti, kteří za války zachraňovali čest našich národů, ti, kteří se vzepřeli totalitní vládě, i ti, kteří dokázali prostě být sami sebou a myslet svobodně. Na nikoho, kdo za naši dnešní svobodu tak či onak zaplatil, by nemělo být zapomenuto. Nezávislé soudy by měly spravedlivě zvážit případnou vinu těch, kdo jsou za to odpovědni, aby vyšla plná pravda o naší nedávné minulosti najevo.

Zapomenout ovšem nesmíme ani na to, že jiné národy zaplatily za svou dnešní svobodu ještě tvrději a že tím platily nepřimo i za nás. Potoky krve, které protekly v Maďarsku, Polsku, Německu a nedávno tak otřásajícím způsobem v Rumunsku, jakož i moře krve, které prolily národy Sovětského svazu, nesmí být zapomenuty především proto, že každé lidské utrpení se týká každé lidské bytosti. Ale nejen to: nesmí být zapomenuty i proto, že právě tyto velké oběti jsou tragickým pozadím dnešní svobody či postupného osvobozování národů sovětského bloku, tedy pozadím i naší čerstvě nabyté svobody. Bez změn v Sovětském svazu, Polsku, Maďarsku a Německé demokratické republice by se asi u nás těžko stalo to, co se stalo, a pokud by se to stalo, rozhodně by to nemělo tak krásně pokojný charakter.

Že jsme měli příznivé mezinárodní podmínky, neznamená ovšem, že nám v těchto týdnech někdo bezprostředně pomáhal. Po staletích se vlastně oba naše národy napřímily samy, neopřeny o žádnou pomoc mocnějších států či velmocí. Zdá se mi, že v tom je velký mravní vklad této chvíle: skrývá v sobě naději, že napříště už nebudeme trpět komplexem těch, kteří musí trvale někomu za něco děkovat. Ted' záleží jen na nás, zda se tato naděje naplní a zda se historicky docela novým způsobem probudí naše občanské, národní i politické sebevědomí.

Sebevědomí není pýcha.

Právě naopak: jedině člověk nebo národ v tom nejlepším slova smyslu sebevědomý je schopen naslouchat hlasu druhých, přijímat je jako sobě rovné, odpouštět svým nepřátelům a litovat vlastních vin. Pokusme se takto chápané sebevědomí vnést jako lidé do života naší pospolitosti a jako národy do našeho chování na mezinárodním jevišti. Jedině tak získáme opět úctu k sobě samým, k sobě navzájem i úctu jiných národů.

Náš stát by už nikdy neměl být přívazkem či chudým příbuzným kohokoli jiného. Musíme sice od jiných mnoho brát a mnohému se učit, ale musíme to po dlouhé době dělat zase jako jejich rovnoprávní partneři, kteří mají také co nabídnout.

Náš první prezident napsal: Ježíš, nikoli Caesar. Navazoval tím na Chelčického i Komenského. Dnes tato idea v nás opět ožila. Troufám si říct, že snad dokonce máme

možnost šířit ji dál a vnést tak do evropské i světové politiky nový prvek. Z naší země, budeme-li chtít, může už natrvalo vyzářovat láska, touha po porozumění, síla ducha a myšlenky. Toto záření může být přesně tím, co můžeme nabídnout jako náš osobitý příspěvek světové politice.

Masaryk zakládal politiku na mravnosti. Zkusme v nové době novým způsobem obnovit toto pojetí politiky. Učme sami sebe i druhé, že politika by měla být výrazem touhy přispět ke štěstí obce, a nikoli potřeby obec podvést nebo ji znásilnit. Učme sami sebe i druhé, že politika nemusí být jen uměním možného, zvláště pokud se tím myslí umění spekulací, kalkulací, intrik, tajných dohod a pragmatického manévrování, ale že může být i uměním nemožného, totiž uměním udělat lepšími sebe i svět.

Jsme malá země, ale přesto jsme byli kdysi duchovní křižovatkou Evropy. Proč bychom se jí opět nemohli stát? Nebyl by to další vklad, jímž bychom mohli oplácet jiným pomoc, kterou budeme od nich potřebovat?

Domácí mafie těch, kteří se nedívají z oken svých letadel a jedí speciálně vykrmená prasata, sice ještě žije a občas kalí vody, ale není už naším hlavním nepřítelem. Tím méně je jím jakákoli mafie mezinárodní. Naším největším nepřítelem jsou dnes naše vlastní špatné vlastnosti. Lhostejnost k věcem obecným, ješitnost, ctižádost, sobectví, osobní ambice a rivalita. Na tomto poli nás čeká teprve hlavní zápas.

Máme před sebou svobodné volby a tudíž i předvolební boj. Nedopusťme, aby tento boj zašpinil dosud čistou tvář naší vládné revoluce. Zabraňme tomu, abychom sympatie světa, které jsme tak rychle získali, stejně rychle ztratili tím, že se zapleteme do houštiny mocenských šarvátek. Nedopusťme, aby pod vznešeným hávem touhy sloužit věcem obecným rozkvetla opět jen touha posloužit každý sám sobě. Teď už opravdu nejde o to, která strana, klub či skupina zvítězí ve volbách. Teď jde o to, aby v nich zvítězili – bez ohledu na své legitimace – ti mravně, občansky, politicky i odborně nejlepší z nás. Budoucí politika i prestiž našeho státu bude záviset na tom, jaké osobnosti si vybereme a posléze zvolíme do svých zastupitelských sborů.

Milí spoluobčané!

Před třemi dny jsem se stal z vaší vůle, tlumočené poslanci Federálního shromáždění, prezidentem této republiky. Očekáváte tedy právem, že se zmíním o úkolech, které před sebou jako váš prezident vidím.

Prvním z nich je využít všech svých pravomocí i svého vlivu k tomu, abychom brzy a důstojně předstoupili všichni před volební urny ve svobodných volbách a aby naše cesta k tomuto historickému mezníku byla slušná a pokojná.

Mým druhým úkolem je bdít nad tím, abychom k těmto volbám přistoupili jako dva skutečně svéprávné národy, které navzájem ctí své zájmy, národní svébytnost, náboženské tradice i své symboly. Jako Čech v prezidentském úřadu, který složil slib do rukou významného a sobě blízkého Slováka, cítím po různých trpkých zkušenostech, které měli Slováci v minulosti, zvláštní povinnost bdít nad tím, aby byly respektovány všechny zájmy slovenského národa a aby mu nebyl v budoucnosti uzavřen přístup k žádné státní funkci, včetně té nejvyšší.

Za svůj třetí úkol považuji podporu všeho, co povede k lepšímu postavení dětí, starých lidí, žen, nemocných, těžce pracujících, příslušníků národních menšin a vůbec všech občanů, kteří jsou na tom z jakýchkoli důvodů hůře, než ostatní. Žádné lepší potraviny či nemocnice už nesmí být výsadou mocných, ale musí být nabídnuty těm, kteří je nejvíc potřebují.

Jako vrchní velitel branných sil chci být zárukou, že obranyschopnost našeho státu nebude nikomu už záminkou k tomu, aby mařil odvážné mírové iniciativy, včetně zkracování vojenské služby, zřizování náhradní vojenské služby a celkové humanizace vojenského života.

V naší zemi je mnoho vězňů, kteří se sice vážně provinili a jsou za to potrestáni, kteří však museli projít – navzdory dobré vůli některých vyšetřovatelů, soudců a především advokátů – pokleslou justicí, jež zkracovala jejich práva, a musí žít ve věznicích, které se nesnaží probouzet to lepší, co je v každém člověku, ale naopak lidi ponižují a fyzicky i duševně ničí. S ohledem na tuto skutečnost jsem se rozhodl vyhlásit poměrně širokou amnestii. Vězně zároveň vyzývám, aby pochopili, že čtyřicet let špatného vyšetřování, souzení a věznění nelze odstranit ze dne na den, a aby chápali, že všechny urychleně chystané proměny si přeci jen vyžádají určitý čas. Vzpourami nepomohou ani této společnosti, ani sobě. Veřejnost pak žádám, aby se propuštěných vězňů nebála, neztrpčovala jim život a pomáhala jim v křesťanském duchu po jejich návratu mezi nás nalézat v sobě to, co v nich nedokázaly nalézt věznice: schopnost pokání a touhu řádně žít.

Mým čestným úkolem je posílit autoritu naší země ve světě. Rád bych, aby si nás jiné státy vážily za to, že prokážeme porozumění, toleranci a lásku k míru. Byl bych šťasten, kdyby ještě před volbami navštívili naši zemi – byť na jeden jediný den – papež Jan Pavel II. a tibetský dalajlama. Byl bych šťasten, kdyby se posílily naše přátelské vztahy se všemi národy. Byl bych šťasten, kdyby se nám podařilo ještě před volbami navázat diplomatické styky s Vatikánem a Izraelem. K míru chci přispět i svou zítřejší krátkou návštěvou našich dvou navzájem spřízněných sousedů, totiž Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německa. Nezapomenu ani na naše další sousedy – bratrské Polsko a stále nám bližší Maďarsko a Rakousko.

Na závěr bych rád řekl, že chci být prezidentem, který bude méně mluvit, ale víc pracovat. Prezidentem, který se bude nejen dobře dívat z oken svého letadla, ale který – a to hlavně – bude trvale přítomen mezi svými spoluobčany a dobře jim naslouchat.

Možná se ptáte, o jaké republice sním. Odpovím vám: o republice samostatné, svobodné, demokratické, o republice hospodářsky prosperující a zároveň sociálně spravedlivé, zkrátka o republice lidské, která slouží člověku a proto má naději, že i člověk poslouží jí. O republice všestranně vzdělaných lidí, protože bez nich nelze řešit žádný z našich problémů. Lidských, ekonomických, ekologických, sociálních i politických.

Můj nejvýznačnější předchůdce zahájil svůj první projev citátem z Komenského. Dovolte mi, abych já svůj první projev ukončil vlastní parafrází téhož výroku:

Tvá vláda, lide, se k tobě navrátila!“